

Rane komunikacijske funkcije djece tipičnog razvoja i djece s poremećajem iz spektra autizma

Crvić, Karla

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:835330>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-03**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Rane komunikacijske funkcije djece tipičnog razvoja i djece s poremećajem iz spektra autizma

Karla Crvić

Zagreb, lipanj 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Rane komunikacijske funkcije djece tipičnog razvoja i djece s poremećajem iz spektra autizma

Karla Crvić

Mentor: izv. prof. dr. sc. Jasmina Ivšac Pavliša

Sumentor: Klara Popčević, mag. logoped.

Zagreb, lipanj 2023.

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici izv. prof. dr. sc. Jasmini Ivšac Pavliši na prepoznavanju mog interesa i potencijala za rad s poremećajem iz spektra autizma. Hvala Vam što ste me odlučili mentorirati i što ste me vratili na pravi put ka području kojim se želim baviti.

Ogromno hvala mojoj komentorici, asistentici Klari Popčević, na ažurnosti, savjetima, prenesenim znanjima i bezuvjetnoj podršci tijekom pisanja ovog rada.

Hvala mojoj dragoj kolegici i mentorici Ines Jagodić koja mi je pružila priliku da upoznam spektar te me naučila neizmjereno puno.

Hvala mojoj mami Ireni koja je u pravom trenutku prepoznala da je logopedija moj poziv te me usmjerila, pratila i podržavala tijekom cijelog studiranja. Na velikoj podršci zahvaljujem i ostatku svoje obitelji, posebno Vlatku i Romani.

Zahvaljujem i mojoj najdražoj osobi i kritičaru Dominiku te prijateljima Loreni, Antoniji, Barbari i Mariju. Utjecali ste na ovaj rad više no što možete zamisliti.

IZJAVA O AUTORSTVU RADA

Potvrđujem da sam osobno napisala rad **Rane komunikacijske funkcije djece tipičnog razvoja i djece s poremećajem iz spektra autizma** i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime. Karla Crvić

Mjesto i datum: Zagreb, 24 svibnja 2023.

Rane komunikacijske funkcije djece tipičnog razvoja i djece s poremećajem iz spektra autizma

Karla Crvić

izv. prof. dr. sc. Jasmina Ivšac Pavliša

Klara Popčević, mag. logoped.

Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet, Odsjek za logopediju

Sažetak

Procjena urednosti komunikacijskog obrasca podrazumijeva više različitih domena. Neki od osnovnih parametara koji utječu na proglašavanje komunikacijskog razvoja djeteta tipičnim jesu čestotnost iniciranja i odgovaranja na komunikaciju te omjer i broj komunikacijskih funkcija za koje dijete komunicira. Odrasle osobe, pa tako i djeca, koriste komunikaciju za veliki broj svrha, a njihov smanjen raspon može upućivati na komunikacijske teškoće koje mogu biti dio kliničke slike poremećaja iz spektra autizma. Ovakva se odstupanja mogu uočiti već u vrlo ranoj dobi, a perzistiraju tijekom cijelog života. Cilj je ovog rada utvrditi postoje li statistički značajne razlike u komunikacijskim obilježjima između 10 djece tipičnog razvoja i 10 djece s poremećajem iz spektra autizma izjednačenih na leksičkoj razini. Rađena je usporedba na varijablama udio iniciranja komunikacije, ukupan broj komunikacijskih funkcija te prosječan broj komunikacijskih činova u minuti. Rezultati su pokazali statistički značajnu razliku na varijabli broj komunikacijskih funkcija u korist djece tipičnog razvoja koja su koristila veći broj funkcija. Na druge dvije varijable statistički značajne razlike nije bilo, no pri interpretaciji rezultata treba uzeti u obzir sva ograničenja ovog istraživanja, prije svega mali broj ispitanika. Potrebno je provoditi daljnja istraživanja i usporedbe djece tipičnog razvoja i djece s poremećajem iz spektra autizma kako bi se utvrdile različitosti u komunikacijskom razvoju ove dvije populacije. Time će se moći donijeti nove spoznaje i zaključci koji će svoju primjenu pronaći u još naprednijim i adekvatnijim logopedskim intervencijama.

Ključne riječi: komunikacijski razvoj, komunikacijske funkcije, poremećaj iz spektra autizma

Early communication functions of children of typical development and children with autism spectrum disorder

Karla Crvić

Jasmina Ivšac Pavliša, research professor

Klara Popčević, Assistant

Department of Speech and Language Pathology, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences,
University of Zagreb

Summary

Assessment of proficiency of the communication patterns involves multiple domains. Some of the basic parameters for qualifying child's communicational development as typical are frequency of initiating and responding to communication as well as the variety of communication functions a child displays and the ratio of using the aforementioned. Adults, as well as children, communicate for all sorts of reasons and purposes and a decreased range and variety of these can indicate communicational difficulties which can be a part of a clinical picture of autism spectrum disorder (ASD). Such aberrations can already be noticeable at a fairly young age and persist throughout a person's life. The goal of this paper was to determine if there are differences in communicational characteristics of statistical importance between 10 typically developing children and 10 children with autism spectrum disorder, who had been evened by expressive vocabulary score. Variables as proportion of initiating communication, total number of communication functions and average number of communication acts per minute were compared. The results show a statistically significant difference in one variable, total number of communication functions, in favor of typically developing children who were using a higher number of functions. The other two variables show no statistically significant differences; however, it is important to consider the limitations of this research, especially the small number of participants. Further research comparing typically developing children and children with autism spectrum disorder should be taken to fully determine all of the differences in communicational development between these two groups. These researches should bring new discoveries which are going to abet enactment of conclusions on this topic, which will eventually be applied in more advanced and adequate speech and language therapy interventions.

Key words: communication development, communication functions, autism spectrum disorder

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1.1 Komunikacijske funkcije	2
1.1.1 Podjele komunikacijskih funkcija.....	3
1.2 Poremećaj iz spektra autizma.....	5
1.3 Rani komunikacijski razvoj	8
1.3.1 Razvoj komunikacijskih funkcija	10
1.3.2 Rani komunikacijski razvoj kod djece s poremećajem iz spektra autizma.....	13
1.4 Važnost komunikacijskih funkcija u logopedskom radu s djecom s PSA-om	15
2. Cilj, pitanja i pretpostavke istraživanja.....	19
3. Metodologija istraživanja.....	20
3.1 Uzorak ispitanika	20
4.2 Metode provođenja istraživanja	21
4.3 Obrada podataka	22
5. Rezultati i rasprava	29
5.1 Udio iniciranja komunikacije.....	29
5.2 Ukupan broj komunikacijskih funkcija.....	32
5.3 Prosječan broj komunikacijskih činova u minuti.....	34
6. Ograničenja istraživanja.....	35
7. Zaključak.....	37
8. Literatura.....	38
9. Popis tablica	42

1. Uvod

Socijalna komunikacija s okolinom jedan je od ključnih faktora razvoja djeteta, koje je od najranije dobi usmjereno osobama u čijem okruženju odrasta (Božić i Cepanec, 2020). Socijalna komunikacija uključuje četiri važne domene: socijalnu interakciju, socijalnu kogniciju, pragmatiku i obradu jezika. Na uspješnost i na način na koji će se odvijati socijalna interakcija utječu kulturne i spolne razlike, vještine socijalnog zaključivanja i rješavanja sukoba te razina i priroda odnosa s osobom s kojom stupamo u interakciju. Socijalna interakcija je međudjelovanje dvije ili više osoba te se često miješa s pojmom komunikacije. Osnovna je razlika u činjenici da je kod komunikacije obavezan prijenos poruke. Ukoliko nije prenesena poruka, komunikacija nije ostvarena. Nadalje, socijalna kognicija uključuje unutarnje procese obrade socijalnih signala koje dobivamo pa i naše spoznaje o čovjeku kao društvenom biću, njegovim emocijama i nakanama. Razvijanje socijalne kognicije počinje ranom socijalnom usmjerenošću, a osnažuje se ka vještinama združene pažnje i kasnije teorije uma (Šimleša, 2011). Sljedeća je domena pragmatika, a ona obuhvaća verbalnu i neverbalnu komponentu jezika te opisuje socijalne aspekte uporabe jezika. Zadnje, obrada jezika, uključuje razumijevanje i produkciju jezika u svim njegovim sastavnicama te također uvjetuje tijek, razinu i doseg socijalne komunikacije.

Nije rijetkost među laicima, ali nažalost i među stručnjacima, pogrešno interpretiranje i izjednačavanje pojma komunikacija s pojmovima govor i jezik. Govor je zvučna odnosno artikulirana realizacija jezika, čija je osnovna funkcija komunikacija s okolinom (Rade, 2005). Većina se komunikacije između odraslih osoba ostvaruje putem govora, no govor nije jedino sredstvo komunikacije, posebno ne u ranoj dobi. Jezik i govor možemo okarakterizirati kao sredstva kojima se omogućuje izvršavanje komunikacijskog cilja. Možemo reći kako je komunikacija osnova interpersonalnog funkcioniranja iz razloga što u svakom komunikacijskom činu sudjeluju najmanje dvije osobe.

Prije no što dijete počne komunicirati intencijski, okolina tumači njegove signale. Okolina signalima daje značenje i na temelju tog, subjektivnog značenja, pokušava zadovoljiti potrebe djeteta. Kako raste kronološka dob, dijete kreće usvajati komunikacijske obrasce te s namjerom komunicira, a zahtjevi i potrebe koje ima postaju jasniji većem broju ljudi koji ga okružuju.

Neosporiva je činjenica da komunikacijski razvoj počinje znatno prije no što dijete proizvede svoje prve riječi sa značenjem odnosno prije no što dijete počne upotrebljavati konvencionalne komunikacijske simbole razumljive svima. Bez obzira na to što je intencijska komunikacija znatno objektivnija za tumačenje od iščitavanja signala i dalje ju obilježava subjektivna komponenta i svi mi, svakodnevno, pridajemo značenja porukama koje dobivamo od komunikacijskih partnera (Reardon, 1998). Većina definicija komunikacije navodi kako komunikacijom utječemo jedni na druge, odnosno, zbog načina na koji smo protumačili poruke koje su nam poslone, mijenjamo svoje stavove i ponašanja. Upravo je to razlog zašto kažemo da je komunikacija srž stvaranja i održavanja međuljudskih odnosa.

1.1 Komunikacijske funkcije

Ljudi komuniciraju svakodnevno, iz različitih razloga. Komuniciraju jer im treba neki predmet ili informacija, žele izraziti svoje negodovanje, održavaju socijalne rutine koje su naučili još tijekom djetinjstva, poput pozdravljanja ili pak samo s nekime žele podijeliti svoju sreću, zadovoljstvo ili mu ispričati dobru šalu. Sve navedeno označava komunikacijsku funkciju i daje nam odgovor zašto ljudi komuniciraju. Komunikacija se ostvaruje različitim sredstvima i za različite funkcije, ovisno o tome kakva se poruka želi prenijeti. Csibra (2010) navodi i pojednostavljuje Griceonovo (1989) shvaćanje komunikacijskog čina; svrha je ostvariti tri cilja i to se ostvarivanje događa istovremeno. Prvi je cilj potaknuti odgovor komunikacijskog partnera, drugi je cilj da komunikacijski partner shvati namjeru koja stoji iza iniciranja komunikacijskog čina, a treći se cilj odnosi na integraciju prva dva cilja iz koje proizlazi reakcija. Upravo drugi cilj određuje komunikacijsku funkciju. Namjera koju osoba ima uvjetuje kakva će biti njena poruka, na koji će način biti prenesena i koja će sredstva upotrijebiti. Namjera je zapravo ono što je u podlozi podjela komunikacijskih funkcija. Već u vrlo ranoj dobi možemo uočiti kako dojenčad komunicira za različite komunikacijske funkcije (Wetherby i sur., 1988). Kako ono raste, raspon tih funkcija postaje sve veći. Širenje je raspona sasvim razumljivo jer se sazrijevanje ne događa samo u domeni komunikacije, već i u ostalima; kognitivnoj, motoričkoj, emocionalnoj, socijalnoj pa time i potrebe djeteta postaju sve zahtjevnije i mnogobrojnije. Djetetu su neophodne sve različitiije strategije i načini da ispuni te potrebe.

1.1.1 Podjele komunikacijskih funkcija

Podjela komunikacijskih funkcija ima mnogo i one se razlikuju u broju kategorija, ali i po sadržaju. To nije čudno ako uzmemo u obzir subjektivni utjecaj svake osobe prilikom interpretacije i tumačenja komunikacijskih činova. Ono što je također važno naglasiti jest da isto ponašanje u različitim situacijama može biti izvedeno za različite komunikacijske funkcije (Barrett, 1981) što dodatno otežava proces izrade jedinstvene podjele.

Najjednostavnija kategorizacija komunikacijskih funkcija jest ona na imperativne (*lat. imperare: zapovijedati*) i deklarativne (*lat. declaratio: iskaz*). Prema Bates i sur. (1975.) imperativne su funkcije one koje za svrhu imaju utjecaj na ponašanje komunikacijskog partnera odnosno izazivanje reakcija i činova kojim zadovoljavamo neku svoju želju ili potrebu. Kada opisujemo rano razdoblje komunikacije, imperativnom komunikacijom dijete zapravo koristi odraslu osobu kao alat da dođe do željenog cilja koji je najčešće fizički objekt. Deklarativne su funkcije nešto teže za definirati. U ranom razdoblju najčešće se javljaju u obliku umjeravanja pažnje odrasle osobe na neki predmet ili zbivanje u djetetovom okruženju (Camaioni i sur., 2004). Svrha je dakle deklarativnih funkcija dijeljenje zadovoljstva i informacija. Deklarativne funkcije se prvenstveno koriste u svrhu socijalne interakcije te za svoj cilj nemaju ispunjavanje vlastitih konkretnih težnji, već samo socijalnih i one su bit ljudske komunikacije. Za zaključiti je dakle kako dijete kada komunicira u imperativne svrhe koristi odraslu osobu kako bi došlo do željenog predmeta dok kada komunicira deklarativno koristi predmet kako bi usmjerilo pažnju odrasle osobe (Bates i sur. 1975). Prema Camaioni (1996), kod imperativnih funkcija odrasla je osoba sredstvo, a kod deklarativnih ona je cilj. Stoga, iako vrlo jednostavna, ova je podjela od iznimnog značaja jer jasno opisuje dva potpuno različita uzroka koji stoje iza iniciranja komunikacije; zahtijevanje i socijalno dijeljenje.

Mnogi istraživači su smatrali da je komunikacijske funkcije potrebno detaljnije podijeliti od osnovne podjele na imperativne i deklarativne. Bruner (1981, prema Crios i sur. 2004) komunikacijske funkcije dijeli u tri kategorije. Njegovu podjelu razrađuju Wetherby i sur. 1988. Prva kategorija funkcija je regulacija ponašanja i ona obuhvaća činove kojima utječemo na promjene tuđeg ponašanja. Uključuje traženje predmeta, traženje aktivnosti i protestiranje. Druga se kategorija odnosi na funkcije socijalne interakcije čiji je cilj usmjeriti nečiju pažnju na sebe.

Ona objedinjuje traženje socijalne rutine, pravljenje važnim (*engl. showing of*), pozdravljanje, dozivanje, uvažavanje (*engl. acknowledgment*) i traženje dozvole. Treća je združena pažnja, a to su činovi kojima tuđu pažnju usmjeravamo na objekt ili događaj koji je u zajedničkom interesu. U ovu kategoriju funkcija spada komentiranje, traženje informacija i pojašnjavanje (Cepanec, 2023).

Coggins i Carpenter (1981) prepoznaju osam različitih funkcija – komentiranje radnje, komentiranje objekta, traženje aktivnosti, traženje predmeta, traženje informacije, odgovaranje, potvrđivanje i protestiranje. Dore (1975) navodi devet kategorija u koje možemo svrstati komunikacijske funkcije – imenovanje, ponavljanje, odgovaranje, traženje aktivnosti, traženje odgovora, dozivanje, pozdravljanje, protestiranje i uvježbavanje komunikacije. Wetherby je 1986. prezentirala podjelu funkcija na dvije kategorije, interaktivne i neinteraktivne. Ova je podjela u svojim potkategorijama vrlo slična već objašnjenjima podijeli koju je razrađivala sa suradnicima. Osim što novija podjela prati Brunerovu klasifikaciju te postoje tri glavne kategorije, razlika je također izostavljanje nekih od potkategorija poput imenovanja (*engl. label*) i imitacije (*engl. performative*).

Vizualni izranjajući program (*eng. Visual Immerison System*) radi podjelu komunikacijskih funkcija na 7 kategorija koje su uvjet uspješne funkcionalne komunikacije. Navodi odbijanje, organizaciju i tranziciju, traženje, zapovijedanje, komentiranje, postavljanje pitanje i socijalnu pragmatiku (Shane i sur., 2015).

Pregledom literature koja obuhvaća istraživanja komunikacijskih funkcija dolazimo do spoznaje kako istraživači nisu usuglašeni. Ne postoji jedna, univerzalna podjela komunikacijskih funkcija. Podjele imaju svoju određenu znanstvenu utemeljenost, ali su uglavnom rađene da zadovolje potrebe specifičnog istraživanja. Samim time, ljudski faktor odnosno utjecaj ispitivača, nemoguće je isključiti. To dovodi u pitanje objektivnost dobivenih rezultata i mogućnost njihove usporedbe s rezultatima drugih istraživanjima. Još neki od problema neujednačenih sustava klasifikacije posebno se tiču opisa komunikacijskih funkcija u djece s poremećajem iz spektra autizma. Ninio i suradnice (1994, prema Cepanec, 2023) navode probleme poistovjećivanja jezičnog i komunikacijskog razvoja, odnosno donošenje zaključaka o komunikacijskim funkcijama na temelju analize jezičnih uzoraka, otežanu analizu eholalija te zanemarivanje socijalne primjerenosti komunikacije. Upravo zato postoji nedovoljan broj metaanaliza. Različite klasifikacije komunikacijskih funkcija i metode koje su korištene iznimno se razlikuju, kako

kvalitativno tako i kvantitativno. Samim time nemamo dovoljno podataka koji bi nas doveli do čvrstih zaključaka u ovoj domeni komunikacije.

1.2 Poremećaj iz spektra autizma

Poremećaj iz spektra autizma (PSA) neurorazvojni je poremećaj koji karakteriziraju kašnjenja, nedostaci i atipičnosti u socijalnim vještinama i komunikaciji, kao i prisutnost ponavljajućih, rigidnih i stereotipnih obrazaca u ponašanju i na polju interesa (Lord i sur., 2020). Termin razvojni poremećaj označava pojavu simptoma u ranom djetinjstvu te prisutnost poremećaja kroz cijeli život (Bauman i Kemper. 2003).

Djecu čije su sposobnosti i ponašanja odgovarala dijagnozi PSA prvi je opisao američki psihijatar Leo Kanner još 1943. godine. Promatrajući djecu sa psihičkim poremećajima, izdvojio je njih jedanaest i opisao ih kao različite od ostalih, a te različitosti su bile prisutne na području komunikacije, jezika i govora te specifičnih ponašanja. Dijagnoza autizma prvi puta je uvrštena u Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje DSM-3 1980. godine pod terminom infantilni autizam. Sljedeće izdanje, DSM-4, navodi kako postoji grupa razvojnih pervazivnih poremećaja u koje spadaju autistični poremećaj, Rettov sindrom, dezintegrativni poremećaj u djetinjstvu, Aspergerov sindrom i pervazivni razvojni poremećaj – nespecificirani. Trenutno aktualno izdanje DSM-5 (2013) nema razgranatu podjelu koju je imalo prethodno. Ukida čak i Aspergerov sindrom kao zasebnu dijagnozu, a sve ove poremećaje svrstava pod poremećaj iz spektra autizma. Mnogi stručnjaci i dan danas vode debate o opravdanosti ukidanja starih dijagnoza zbog različitih obilježja, koje, ovi nekad odvojeni poremećaji imaju, no upravo zato se koristi riječ spektar u nazivu poremećaja. Spektar ukazuje na mogućnost poremećaja različitih simptoma ili postojanja istih simptoma koji su različitog intenziteta. DSM 5 razlikuje stupanj teškoća odnosno razinu podrške koju osoba zahtijeva gdje 1. stupanj označava zahtijevanje podrške, 2. stupanj zahtijevanje značajne podrške, a 3. stupanj se odnosi na potrebu vrlo značajne podrške. Bez obzira na navedene različitosti među osobama, postoji točno određen opis te kriteriji koji moraju biti zadovoljeni kako bi se uzrokom određenih svakodnevnih teškoća mogao smatrati PSA. Klinička slika u DSM-u 5 opisana je takozvanim A i B kriterijima:

- A. Perzistentni nedostaci u socijalnoj komunikaciji i socijalnim interakcijama prisutni kroz različite kontekste koji ne uključuju opća razvojna kašnjenja
- B. Prisutnost ograničenih, repetitivnih oblika ponašanja, interesa ili aktivnosti.

Upravo su B kriteriji ono što uvjetuje razliku između socijalno komunikacijskog poremećaja i poremećaja iz spektra autizma i omogućuje diferencijalnu dijagnostiku. Ukoliko B kriterije ne primjećujemo, nije dobro odmah donositi zaključak kako oni ne postoje. Velika je mogućnost da nisu prisutni u specifičnom trenutku ili se reprezentiraju na način koji možda ne očekujemo. Kod postavljanja obje dijagnoze stručnjaci trebaju biti oprezni i truditi se prikupiti čim više informacija, ne samo iz osobne opservacije djeteta već i onoga što roditelji navode.

Postavljanje dijagnoze, posebno u ranoj i predškolskoj dobi zahtjevan je proces na koji uvelike utječe iskustvo ispitivača i njegova subjektivna procjena postojanja i težine simptoma. Prilikom procesa dijagnostike potrebno je imati na umu razvojnu perspektivu (odnosi se na to da je PSA cjeloživotni poremećaj koji se ne očituje jednako u svim razdobljima života) te je bitno imati više izvora informacija, a vrlo je poželjan i multidisciplinarni tim stručnjaka (Cepanec i sur., 2015). Dijagnoza se u prosjeku postavlja oko četvrte godine djetetova života (Centar za kontrolu i prevenciju bolesti, 2012) no istraživanja pokazuju kako roditelji primjećuju odstupanja i kašnjenja znatno ranije (Bolton i sur., 2012). Prvo odstupanje koje roditelji prepoznaju i zbog kojega se odlučuju obratiti stručnjaku jesu kašnjenja u jezično-govornom razvoju (Ivšac Pavliša, 2010; Herlihy i sur. 2015). Sve dok socijalni zahtjevi ne prelaze sposobnosti djeteta, simptomi ne moraju biti primjetni što može također biti razlog kasnijeg postavljanja dijagnoze i čekanja na uključivanje u potrebne oblike stručne podrške. Kako rastu očekivanja koja se postavljaju djetetu, tako raste i uočljivost teškoća.

Iako su dijagnostički kriteriji jasno postavljeni, gotovo je nemoguće pronaći dvoje djece s PSA-om koja imaju istu kliničku sliku i koja funkcioniraju na isti ili čak vrlo sličan način. Ograničenja koja imaju djeca s PSA-om utječu na svakodnevno funkcioniranje, no taj utjecaj nije za sve jednak. Ako ste upoznali jedno dijete s autizmom, upoznali ste samo jedno dijete s autizmom. Upravo ta različitost i variranje u broju i izraženosti simptoma objašnjava zašto postoji riječ spektar u nazivu ovog poremećaja (Šimleša, 2011).

Etiologija poremećaja iz spektra autizma i dalje nije u potpunosti jasna, no stručnjaci se slažu kako ne postoji jedinstveni uzrok. Neki od potencijalnih uzroka uključuju genetske, biološke i okolinske

faktore. Taylor i sur. (2020) naglašavaju kako postoji određen utjecaj okolinskih faktora no kako genetika ima znatno veću povezanost s prisutnošću simptoma PSA. Ovo i mnoga istraživanja rađena su iz razloga što je prevalencija poremećaja iz spektra autizma značajno veća no što je bila prije nekoliko desetljeća. Ova se pojava može objasniti time što je sve veći broj djece prepoznat zbog jasnijih dijagnostičkih kriterija i bolje osviještenosti stručnjaka i društva. Centar za kontrolu i prevenciju bolesti (2023) navodi kako je prevalencija PSA među osmogodišnjacima u SAD-u čak 27,6% što bi značilo kako 1 od 36 djece koja su bila sudionici istraživanja ima autizam. Ovo istraživanje također daje podatke o tome kako je poremećaj prisutan među svim etničkim grupama te kako je omjer dječaka i djevojčica s dijagnozom 4:1. U Republici Hrvatskoj prevalencija PSA je 9 na 10000 stanovnika te je udio osoba muškog spola s PSA-om zamjetno veći u svim dobnim skupinama, osim u skupini treće životne dobi (Hrvatski zavod za javno zdravstvo, 2021).

Educiranost stručnjaka i javnosti o autizmu neupitno je veća nego li je bila prije nekoliko desetljeća, no i dalje je nedovoljna. Veliki broj djece ostaje neprepoznat ili dijagnozu dobivaju kasno pa se time gubi dragocjeno vrijeme koje se moglo iskoristiti uključivanjem u ranu intervenciju. Osim samog djeteta koje se svakodnevno susreće s izazovima koje donosi dijagnoza PSA, ne smijemo nikako zaboraviti da autizam utječe na cijelu obitelj. Zbog nedovoljne osviještenosti i razumijevanja od strane okoline koje proizlazi iz loše informiranosti, obitelji često bivaju izolirane i imaju lošiju kvalitetu socijalnih odnosa nego li je to slučaj u obiteljima s djecom urednog razvoja (Borovec i Ivšac Paviša, 2021). Potrebno je ulagati daljnje napore u podizanje svijesti, ali ne samo o postojanju poremećaja već i o tome što znači imati autizam i kako se on manifestira. Važno je javnosti pružiti znanstveno utemeljene činjenice na jednostavan i razumljiv način, razbijati mitove o autizmu koji su proizašli iz nepouzdanih izvora te prikazivati primjere dobre prakse koja značajno povećava kvalitetu života ove djece i njihovih obitelji. Nedovoljna znanja imaju i ostali stručnjaci koji rade s djecom (pedijatri, odgojitelji, učitelji, treneri) pa poseban naglasak treba staviti i na njihovu edukaciju, kako bi naučili adekvatne načine i strategije u interakciji s ovom specifičnom populacijom. Autizam je puno više od puzzli i plavih balona, kao stručnjaci educirani u ovom području možemo napraviti mnogo. Tek kada javnost bude imala dovoljno znanja, moći će ovaj poremećaj razumjeti i prihvatiti.

1.3 Rani komunikacijski razvoj

Rani komunikacijski razvoj složen je i dinamičan proces. Od samog rođenja vidljiva je značajnost socijalnih odnosa te se može zaključiti da dijete ima urođenu predispoziciju za interakciju s osobama oko sebe. Fifer i Moon (1994) navode kako dijete već dva dana po rođenju preferira majčin glas ispred drugih zvučnih podražaja koji ga okružuju. Novorođenče, osim auditivnih, preferira i vizualne podražaje s ljudskim licima i vrlo rano se usmjeravaju na lica osoba koje ga okružuju. Oko drugog mjeseca života učvršćuju se rani znakovi interakcije, sve je češći kontakt očima i socijalni osmjeh.

Rani komunikacijski razvoj, ovisno iz perspektive koju gledamo, možemo podijeliti na različite načine. Ukoliko smo prvenstveno fokusirani na sredstva koje dijete koristi onda govorimo o podjeli na predjezično razdoblje koje počinje rođenjem i traje do druge godine i jezično razdoblje, koje počinje kada dijete navrší dvije godine (Ljubešić i Capanec, 2012). U predjezičnom periodu dijete komunicira bez prethodno usvojenih jezičnih znanja povezujući svoja ponašanja s njihovim utjecajem na sredinu u kojoj se nalazi. Predjezično razdoblje dijelimo na predintencijsko i intencijsko, vodeći se time je li prisutna namjera za komunikacijom i svijest o djelovanju vlastitih postupaka na ljude koji su dio djetetove socijalne okoline.

Razdoblje od rođenja do otprilike 9. mjeseca života nazivamo predintencijskom komunikacijom. Odmah po dolasku na svijet, novorođenče svojoj okolini šalje signale kojima izražava svoje trenutno stanje. Najprimjetniji i svima najpoznatiji signal je svakako plač koji dijete koristi u različite svrhe. Iako signali nisu proizvedeni namjerno, okolina ih tumači i pokušava udovoljiti djetetovim potrebama. U ovom razdoblju dijete ne pokazuje da očekuje djelovanje osoba već je usmjereno na objekte koji su mu zanimljivi. Razdoblje predintencijske komunikacije uključuje pojavu velikog broja ponašanja koja jesu intencijska. Ova ponašanja uključuju djetetovu jasnu namjeru i cilj. Jedno od prvih činova koji se javlja, a zadovoljava prije navedene uvjete je dohvaćanje predmeta. Dojenče ima cilj, a to je uzeti predmet, planira način na koji će do njega doći, a ako radnja bude neuspješna i ne ispuni se cilj, ponovno planira, izmjenjujući radnju kako bi ga ona dovele do željenog objekta. Bates, Camaioni i Volterra (1975) objašnjavaju kako su upravo ova ponašanja prvi pokazatelji razumijevanje uzročno-posljedičnih veza u djeteta što je od

velike važnosti za razvoj komunikacije kod koje je, osim razumijevanja kako utjecati na predmet, važno i razumijevanje uzajamnosti s okolinom koju ne može u potpunosti kontrolirati.

Između 9. i 12. mjeseca, većina djece urednog razvoja počinje komunicirati namjerno tj. intencijski. Kako bi znalo na koji način može utjecati na tuđe ponašanje, dijete promatra okolinu i uspoređuje njene reakcije sa svojim postupcima. Dijete može koristiti ista sredstva kao i do sada, ali je došlo do spoznaje kako njegova ponašanja mogu utjecati na okolinu i kako njome može manipulirati da ispuni svoje potrebe (Ljubešić i Capanec, 2012, Capanec, 2023). Javlja se izmjena pogleda između objekta i komunikacijskog partnera, vidljivo očekivanje povratne informacije te dosljednosti u uporabi ponašanja koja su se pokazala učinkovita, kao i izmjena poruke ukoliko cilj nije postignut (Wetherby i Prizant, 1989, Capanec, 2023). Namjerna je komunikacija ona koja uključuje namjerna ponašanja koja su usmjerena osobi, a ne predmetu. Razvijena je i svijest o posljedicama koje će to ponašanje imati na osobu. Svaka namjerna komunikacija sadrži namjerno ponašanje, ali nije svako namjerno ponašanje pokušaj komunikacije. U dobi kada dijete tek ulazi u fazu intencijske komunikacije, ono se i dalje većinski služi predsimboličkim sredstvima; pogledom, gestama i glasanjem koja sve češće uparuje. Time se stvara čvrsta komunikacijska baza koja je preduvjet za usvajanje jezičnih znanja i razvoj govora (Ljubešić i Capanec, 2012).

Ulaskom u jezičnu fazu dijete se služi simboličkom komunikacijom, a uvjet za to je shvaćanje razumijevanje koncepta i odvajanje simbola od fizičke pojave. Dijete prvu riječ sa značenjem usvaja oko prvog rođendana, a pojava dvočlanih iskaza očekuje se nakon faze rječničkog brzaca, između 18 i 24 mjeseca života.

Svakako je potrebno istaknuti i važnost pragmatičkih vještina koja su usko povezana s učinkovitom komunikacijom. Pragmatička se znanja također počinju usvajati vrlo rano, no usavršavaju se i nadograđuju tijekom cijelog života. Pragmatika je jezična sastavnica koja ima najveću povezanost s funkcionalnom komunikacijom.

1.3.1 Razvoj komunikacijskih funkcija

Kao što je već spomenuto, djeca od najranije dobi komuniciraju za različite komunikacijske funkcije. Razumijevanje i uporaba komunikacijskih funkcija prethodi usvajanju i korištenju komunikacijskih sredstava. Dijete prvo spoznaje kako komunikacijom doći do cilja, a tek onda na koji način i kojim sredstvom to može učiniti. Najjednostavnijom podjela komunikacijskih funkcija, na imperativne i deklarativne, daje nam jasno objašnjenje urednog komunikacijskog obrasca. Teško je reći koja se od ovih dviju funkcija pojavljuje prva jer su u većini istraživanja uočene istovremeno, no ono što je ključno jest upravo omjer ovih funkcija. Camaioni i sur. (2004) donose zaključak kako djeca ranije razumiju i proizvode gestu pokazivanja u imperativne svrhe nego u deklarativne. Ovo objašnjavaju time što je uvjet deklarativnih funkcija razumijevanje tuđih namjera dok kod imperativnih toga nema. No, mnoga druga istraživanja odbacuju ovu tvrdnju te naglašavaju kako je razumijevanje tuđe namjere potrebno kod obje skupine komunikacijskih funkcija. Dio istraživanja također navodi obrnut redoslijed pojave funkcija gdje se prvo javljaju deklarativne, a tek potom imperativne, a jedno od njih je i ono Bates i sur. iz 1975. Uredan komunikacijski obrazac zahtjeva premoć deklarativnih nad imperativnim funkcijama (Ljubešić i Capanec, 2012). Od djeteta se očekuje da više inicira komunikaciju sa socijalnom svrhom i sa željom za interakcijom s okolinom nego u svrhu ispunjavanja svojih želja i potreba. Nije dokazano jesu li isti kognitivni procesi potrebni za ostvarivanje različitih funkcija, no njihov omjer nam svakako pruža važne informacije o djetetovom komunikacijskom razvoju. Prevladavanje deklarativnih nad imperativnim funkcijama pozitivno utječe na razvoj sociokognitivnih sposobnosti i osnova je socijalnog učenja i usvajanja jezika u ranoj dobi (Ivšac Pavliša, 2010).

Nije dostupno mnogo istraživanja koju su se bavila razvojnom linijom pojave komunikacijskih funkcija. Kako je već navedeno, kod podjele na imperativne i deklarativne funkcije, gotovo je nemoguće odrediti koje se javljaju prije te je najčešći zaključak da se javljaju istovremeno. Wetherby i sur. (1988) iznose podatke o tome kako se kod djece već u fazi jednočlanih iskaza mogu prepoznati različite funkcije. Ovo je istraživanje uključivalo 15 djece tipičnog razvoja, a pratilo ih se od početne dobi od 11 do 14 mjeseci pa sve do dobi od 23 do 27 mjeseci, a uzorci su se bilježili tri puta. Prema ovom istraživanju, djeca u toj razvojnoj fazi najčešće traže predmete i aktivnosti te komentiraju. Dokazano je kako broj komunikacijskih funkcija u djece raste kako raste

i njihova kronološka dob te se povećava i broj iniciranja komunikacije. Barret (1981) je proučavao razvoj komunikacijskih funkcija koje su prisutne u djetetovoj drugoj godini. Ovo je istraživanje longitudinalno, no dobivene podatke potrebno je interpretirati s oprezom zbog izrazito malog uzorka. Sudionici u istraživanju bile su samo dvije djevojčice. Istraživanje se fokusiralo isključivo na komunikacijske funkcije govorenog jezika. Na samom početku, u dobi od 16 odnosno 17 mjeseci, djevojčice su komunicirale za traženje predmeta i aktivnosti, pozdravljanje, imenovanje i komentiranje predmeta i aktivnosti. Funkcije koje su se javljale tijekom trajanja ispitivanja jesu uporaba jezika kao objekta igre, komentiranje dijelova vlastite simboličke igre, traženje informacija te komentiranje pojava o kojima dijete i odrasla osoba imaju zajedničko znanje. Ono što je također važno imati na umu jest da obje djevojčice nisu bile na istoj razini usvojenosti komunikacijskih funkcija pri prvom uzimanju uzorka, a Barret je to objasnio pretpostavkom da su one razvile i imale drugačiji stil u korištenju jezika. Ovo je svakako još jedan dokaz kako je svako dijete individualno i iako su razvojni miljokazi dobar alat kojim se možemo voditi u procjeni djetetovih sposobnosti, treba uvijek u obzir uzeti pojedinačne razlike svakog djeteta. Zaključke o kompetentnosti djeteta u svim domenama komunikacije pa tako i funkcijama ne smijemo donositi samo na temelju kvantitativnih podataka već i kvalitativnih. Moguće je da različita djeca za ispunjavanje iste funkcije upotrebljavaju različita ponašanja odnosno sredstva. Od velike su nam važnosti svakako i informacije o frekventnosti. Moguće je da dijete koristi neku od funkcija koja se smatra složenijom i uvjetuje višu razvojnu razinu, no koristi ju znatno rjeđe od jednostavnih funkcija. Wetherby i sur. (1988) navode kako čak oko 50% komunikacijskih činova djece čini komentiranje, a zatim slijedi zahtijevanje. Djeca u drugoj godini života najčešće komuniciraju za funkcije regulacije ponašanja i združivanja pažnje, a znatno manje posežu za funkcijama socijalne interakcije. Ovi se omjeri mijenjaju kako dijete sazrijeva te se javlja i promjena u načinu korištenja već naučenih funkcija gdje ponašanja postaju prikladnija i učinkovitija. Carpenter, Mastergeorge i Coggins (1993) pratili su djecu u dobi od 8 do 15 mjeseci te navode kako se funkcija odbijanja i protestiranja javlja u dobi od 8 mjeseci, traženja predmeta i aktivnosti s 9 mjeseci, a komentiranje predmeta i aktivnosti između 9,5 i 10,5 mjeseci. Traženje informacija javljalo se samo kod najstarije djece i to ne često. Rezultati ponovno pokazuju gotovo istovremeno javljanje imperativne i deklarativne funkcije te također potvrđuju kako djeca i u najranijoj dobi imaju širok raspon funkcija za koje komuniciraju. Baš kao i u starijem, Barretovom istraživanju iz 1981. djeca nisu imala potpuno identično vrijeme pojavljivanja novih komunikacijskih funkcija.

Ako gledamo podjelu funkcija prema VSI-iju (eng. *Visual Immersion System*), nailazimo na informacije kako najveći broj djece najprije usvaja odbijanje, organizaciju i tranziciju kao i traženje, a komentiranje, zapovijedanja, postavljanje pitanja i socijalna pragmatika javljaju kasnije u razvoju (Shane i sur., 2015).

U Republici Hrvatskoj također nedostaje istraživanja koja su usmjerena razvoju komunikacijskih funkcija, a posebno onih čiji je fokus usmjeren vremenskom aspektu odnosno razvojnoj liniji. Božić (2019) je u svom diplomskom radu proučavala razvoj raznih komunikacijskih funkcija u djece kronološke dobi od 18 do 47 mjeseci života pritom se vodeći Ljestvicom za procjenu uporabe jezika (eng. *Language use inventory*). Iz rezultata ovog istraživanja proizašao je zaključak kako djeca u dobi od 18 mjeseci koriste funkciju komentiranja, odgovaranja i traženja informacija. Najčešće traže informacije o predmetima iz okoline koji su od njihovog interesa. Sve se ove funkcije mogu svrstati u domenu združene pažnje čije su epizode sve češće. Ovi se nalazi poklapaju s nalazima stranih istraživanja. Božić i Cepanec (2020) proširuju prethodno istraživanje, a ono nam daje podatke o tome kako djeca prvo počinju komunicirati o predmetima i aktivnostima koji su njima samima zanimljivi (18 – 23 mjeseca), sijedi komentiranje osobne perspektive i tuđih aktivnosti (24 do 29 mjeseci), potom počinju komunicirati o perspektivi osoba oko sebe i njihovim iskazima (30 do 35) te naposljetku o socijalnim pravilima i mislima osoba oko sebe (36 do 47 mjeseci). Autorice također navode kako djeca porastom dobi one komunikacijske funkcije koje su već koristili nadograđuju te ih upotrebljavaju na kompleksniji način.

Pragmatički profil svakodnevnih komunikacijskih vještina (eng. *Pragmatic profile of everyday communication skills in children*) jedan je od najpoznatijih instrumenata za procjenu dječje komunikacije, a najčešće ga ispunjavaju roditelji. Razvile su ga Dewart i Summers 1995. kako bi se olakšala procjena urednosti komunikacijskog obrasca. Prema autoricama, iako dijete tada još ne komunicira intencijski, do 9. mjeseca sve poruke u okolinu šalje koristeći usmjerenost pogleda, osmijeh, vokalizacije i plač. Djeca u dobi od 9 do 18 mjeseci komuniciraju za funkcije traženja predmeta, aktivnosti, informacija i pažnje, komentiraju, pozdravljaju i odbijaju. Nakon 18. mjeseca pa do treće godine djeca osnažuju jezična znanja te za dosad razvijene funkcije komuniciraju koristeći složenija sredstva, poput rečenica. Također javlja se izražavanje emocija i samostalnosti te imaginativna uporaba jezika. Pragmatički profil prati i daljnji komunikacijski razvoj, sve do otprilike desete godine života.

Temeljem podataka koje su nam pružila ne tako mnogobrojna istraživanja komunikacijskih funkcija, možemo donijeti zaključak kako se one javljaju simultano, preklapaju se, kako u prvoj pojavi tako i u daljnjem razvoju. Gotovo je nemoguće tvrditi da se neka od funkcija sigurno javlja prva ili da se sve javljaju određenim redoslijedom. Za generalizaciju i donošenje zaključaka, u obzir treba uzeti sva ograničenja istraživanja koja su provedena, poput malog broja sudionika. Osim ograničenja unutar pojedinog istraživanja, važna su nam i ona između istraživanja, poput korištenja drugačijih podjela komunikacijskih funkcija, konteksta i uvjeta prikupljanja podataka, načina prikupljanja podataka (uživo, putem video snimaka) te svakako ne možemo zanemariti utjecaj ispitivača. Najvažnije informacije koje je potrebno imati na umu kada je u pitanju razvoj komunikacijskih funkcija jest da uredan komunikacijski obrazac uvjetuje prevladavanje deklarativnih funkcija nad imperativnima, činjenicu kako djeca već u predjezičnom razdoblju komuniciraju za veliki broj funkcija te da taj se broj dodatno povećava s porastom kronološke dobi.

1.3.2 Rani komunikacijski razvoj kod djece s poremećajem iz spektra autizma

Kako je već navedeno, poremećaj iz spektra autizma obuhvaća dvije osnovne domene u kojima se javljaju teškoće, komunikacijsku i ponašajnu. Iako se dijagnoza postavlja najčešće između treće i četvrte godine, stručnjak koji „zna što gleda“ već od najranije dobi može uočiti različitosti u komunikacijskom razvoju kod djeteta koje će kasnije biti prepoznato kao dijete s PSA-om. Upravo zato, od velike je važnosti poznavati uredan komunikacijski razvoj kako bismo što ranije mogli uočiti eventualna kašnjenja ili atipičnosti. Prilikom procjene ranog komunikacijskog razvoja vrlo je važna i situacijska komponentna. Ne možemo očekivati od djeteta rane dobi da će se ponašati jednako u interakciji s potpuno nepoznatom osobom, stoga je opservacija ponašanja tijekom spontane igre s roditeljem važna prilikom procjenjivanja urednosti komunikacijskog obrasca.

Jedno od prvih odstupanja koje možemo primijetiti jest ono u vještinama združene pažnje koja se kod djece urednog razvoja počinju razvijati već oko devetog mjeseca života, kada počinju shvaćati kako usmjerenost pogleda i gesta pokazivanja druge osobe označava nešto važno pa i sami svoju pažnju usmjeravaju ka tom predmetu ili događaju (Landa, 2007). Združena pažnja usko je povezana s razvojem jezika. Ukoliko dijete nije zainteresirano za socijalnu interakciju i ne

usmjerava pažnju svojoj okolini, za posljedicu se javlja manji broj situacija koje su prilika za usvajanje komunikacijskih i jezičnih vješana (Ljubešić i Capanec, 2012). Djeca s PSA-om duže ostaju u fazi predintencijske komunikacije (Ljubešić, 2005) što se može objasniti nedostacima razumijevanju socijalne okoline. Landa i sur. (2007) navode kako djeca s autizmom iniciraju i odgovaraju na komunikaciju značajno rjeđe nego li to čine djeca urednog razvoja. Također navode kako su uočena odstupanja u svim aspektima združene pažnje, korištenje manjeg broja komunikacijskih sredstava te njihovo rjeđe uparivanje. Smanjen i/ili slabije moduliran kontakt očima jedno je od najuočljivijih obilježja odstupanja u komunikaciji, kao i nesustavno odazivanje na ime te općenita hiporeaktivnost na verbalne izraze koji su im upućeni.

Iako atipičan komunikacijski obrazac obilježava prevladavanje imperativnih funkcija nad deklarativnima, djeci s PSA-om vrlo je često potrebna podrška i pri usvajanju imperativnih funkcija, poput traženja. Razlog tomu je što puno teže uspijevaju doći do zaključaka kako utjecati na osobu i kako manipulirati okolinom za postizanje željenih ciljeva, usmjereni su na predmet, a ne na komunikacijskog partnera. Služe se intencijskim ponašanjem, ali često ne komuniciraju intencijski. Ovo može dovesti do frustracija ukoliko nailaze na prepreke i neuspjeh u svojim radnjama jer ne traže pomoć odrasle osobe već iznova pokušavaju sami zadovoljiti svoje potrebe. Osim kvalitativnih podataka koji opisuju kako dijete komunicira, vrlo je važna i informacija koliko dijete komunicira, odnosno, koliko često inicira komunikacijski čin i koliko često odgovara na tuđa iniciranja komunikacije. Razina jezičnog razumijevanja jedan je od ključnih faktora koji utječe na stupanj odgovorljivosti na komunikaciju (Ivšac Pavliša, 2010). Zbog toga što imaju lošije vještine združene pažnje imaju manje epizoda socijalne interakcije pa su i jezične sposobnosti lošije, a odgovorljivost na komunikaciju snižena. Jezik se kod djece urednog razvoja usvaja recipročnom izmjenom uloga među komunikacijskim partnerima dok to često nije slučaj kod djece na spektru, već dolazi do usvajanja jezika imitacijom, u situacijama koje su im važne (Ivšac Pavliša, 2010). Oni pamte fraze onako kako ih čuju zbog čega se često javljaju neposredne i odgođene eholalije. Eholalije mogu imati komunikacijsku funkciju i dio su urednog razvoja samo su u djece tipičnog razvoja znatno rjeđe i njihova učestalost opada s dobi.

Postoji još jedna vrlo specifična pojava koju vežemo uz poremećaj iz spektra autizma, a radi se o regresiji. Regresija označava svojevrsno „nazadovanje“ u razvoju odnosno gubljenje već naučenih i usvojenih vještina. Kod PSA, najčešće dolazi do regresije u komunikaciji, jeziku i govoru, no

može obuhvaćati i druge razvojne domene poput motorike, igre i slično. Često u praksi možemo susresti roditelje koji izvještavaju kako je njihovo dijete imalo uredan komunikacijski razvoj kao novorođenče, kako je na vrijeme progovorilo i onda se najednom prestalo verbalno izražavati. Regresija ne mora nužno biti dio kliničke slike kod svakog djeteta, no Barger i sur. (2013) izvještavaju kako se ona pojavljuje kod 20-50 % djece s PSA-om. Uzrok zašto do regresije dolazi nije poznat, smatra se kako utjecaj imaju i okolinski i biološki čimbenici, a kao jedan od mogućih faktora rizika Barger i sur. (2013) navode epileptične napadaje koji su nešto češće zabilježeni u djece kod koje je došlo do regresije. Većina djece u nekom trenutku nakon regresije počinju ponovno savladavati izgubljene vještine, no ta djeca postižu slabije rezultate od svojih vršnjaka kod kojih do regresije nikad nije došlo što se posebno očituje u jezičnom razumijevanju, javlja se veća disharmoničnost između receptivnog i ekspresivnog jezika te su također i rječnička znanja slabija (Prescott i Weismer, 2022).

Zaključno, komunikacijski razvoj djece s poremećajem iz spektra autizma uvelike se razlikuje od onog u djece urednog razvoja. Osim kašnjenja u usvajanju komunikacijskih vještine, postoje i atipičnosti, posebno kada govorimo o komunikacijskim funkcijama i količini iniciranja komunikacije. Sve ovo ima za posljedicu negativan utjecaj na razvoj jezika i govora, socioadaptivnog ponašanja te vještina potrebnih za svakodnevno funkcioniranje i usvajanje novih znanja.

1.4 Važnost komunikacijskih funkcija u logopedskom radu s djecom s PSA-om

Uzimajući u obzir da je čovjek socijalno biće i da od malena teži ostvarivanju socijalnih odnosa, potrebni su načini da te odnose stvori i održava. To čini komunikacijom s osobama u svom okruženju. Svaki je dan u ljudskom životu različit i sastoji se od velikog broja situacija i iskustava od kojih svako doživljavamo na drugačiji način. Neka nas ispunjavaju pozitivnim emocijama, neka shvaćamo kao prepreke ili izazove, ponekad nešto ne želimo napraviti. Različite situacije, pojave, osjećaji i događaji uvjetuju potrebu za komunikacijom u različite funkcije koje su brojne još od najranije dobi.

Odstupanja u različitim aspektima komunikacijskog razvoja mogu nam biti indikatori atipičnosti komunikacijskog obrasca, koja mogu biti dio kliničke slike poremećaja iz spektra autizma. Omjer deklarativnih i imperativnih komunikacijskih funkcija jedan je od najuočljivijih znakova atipičnosti, no ta je informacija samo dio podataka koji moramo prikupiti kada procjenjujemo djetetovu komunikaciju. Različitost komunikacijskih funkcija također je važna jer se i ona razlikuje kod djece s PSA-om u odnosu na djecu tipičnog razvoja.

Postavljanje dijagnoze u timu jest važan korak, ali nikako nije i ključan korak, a kamo li krajnji cilj logopedskog djelovanja. Stavljanje određenih teškoća pod zajednički nazivnik i davanje krovnog imena tim teškoćama, u ovom slučaju poremećaj iz spektra autizma, može roditeljima objasniti zašto se njihovo dijete susreće s određenim izazovima i zašto funkcionira drugačije od druge djece. Može ih potaknuti na samostalno proučavanje literature i pružiti im koriste informacije kako postupati u određenim situacijama. Otvara i mogućnost povezivanja s drugim roditeljima te stvaranja svojevrsnih grupa podrške koje služe za dijeljenje iskustava i olakšavaju svakodnevne prepreke uz pomoć ljudi u njihovoj okolini koji se susreću s istim ili sličnim problemima. Logoped ne smije težiti dijagnozi kao cilju, cilj mora biti intervencija. Mora težiti ka uspostavljanju funkcionalne komunikacije. Kako bi to postigao i na taj način povećao kvalitetu života djeteta, od iznimne je važnosti dobro poznavanje urednog komunikacijskog razvoja (Ljubešić i Capanec, 2012) kako bi intervenciju usmjeravao ka obilježjima istog. Mnogo komunikacijskih vještina, pa tako i različite funkcije, djeca urednog razvoja usvajaju spontano kroz svakodnevne situacije. To često nije slučaj kod djece s PSA-om pa je od ključne važnosti logopedska podrška usmjerena ispravnim kratkoročnim i dugoročnim ciljevima čije će ispunjavanje uvjetovati povećanje komunikacijske kompetencije. Tako će se na primjer koristiti određene strategije temeljene na bihevioralnom pristupu kako bi dijete naučilo funkciju traženja. Pojednostavljeno, dijete se uči da ako upotrijebi gestu ili kaže riječ daj, dobije željeni predmet, a ako samo „grabi“, bez uporabe komunikacijskih sredstava, predmet ne dobiva, ali mu se potom modelira komunikacijsko sredstvo koje očekujemo da ono koristi. Wetherby (1986) navodi kako su upravo funkcije kojima dijete potiče promjenu u ponašanju komunikacijskog partnera, poput traženja predmeta, one koje je potrebno prve uvrstiti kao cilj u intervenciji s djecom s autizmom. Funkcija traženja nije jedina koju možemo naučiti dijete, samo je pitanje strategija koje se koriste za učenje ostalih. Kod učenja funkcije komentiranja, koristi se jako puno modeliraju, logoped sam često komentira sve oko sebe, usmjerava dijete da obraća pažnju na to što govori i pokazuje, daje

mu na znanje kako je takvo ponašanje poželjno. Wetherby (1986) predlaže prilagodbu okoline u uvođenjem multisenzornih podražaja poput predmeta koji su topli, hladni, mokri ili čine neku specifičnu radnju, vrte se, proizvode zvukove. Na ovaj način, izlaganjem djeteta nečemu što nije uobičajeno te nije dio njegove rutine povećava se šansa za dobivanjem reakcije i daje se dodatni poticaj za dijeljenje informacija o zajedničkom predmetu interesa. Početci poticanja često su usmjereni na ovladavanje imperativnim funkcijama, no nikako se ne smiju zanemariti deklarativne zbog njihove važnosti za usvajanje jezika. Osim traženja i komentiranja, bitno je, posebno u kasnijim stadijima terapije poticati i ostale komunikacijske funkcije. Traženje informacija možemo poticati tako da modeliranjem ili direktnim uputama da postavi pitanje o nečemu. Ovo je mnogo jednostavnije provoditi ukoliko imamo na raspolaganju još jednu osobu tijekom terapijskog sata, primjerite drugog stručnjaka, ili roditelja. Djetetu možemo davati upute poput „Znaš li kako se zove ova teta? Kako to možeš saznati“, a jako je korisna strategija i modeliranje, kada mi sami tražimo informacije o nečemu od druge osobe. Funkciju socijalne interakcije možemo također možemo poticati direktno i indirektno. Indirektno na način da ju mi sami koristimo, primjerice dok nešto radimo, obraćamo se djetetu, dozivamo ga te skrećemo pažnju na sebe. Direktno poticanje najlakše vršimo uz prisustvo još jedne osobe davanjem direktnih naloga poput „Zovi mamu, pokaži joj što radiš.“. Izlaganjem djeteta različitim funkcijama stvaramo situacije za spontano učenje i što je dijete učestalije izloženo različitim komunikacijskim funkcijama, ima priliku vidjeti čemu one služe te na koji način se koriste, povećava se šansa da će i ono samo preseliti raspon funkcija koje koristi. Prilikom poučavanja bilo koje vještine pa tako i komunikacijskih funkcija, od izrazite je važnosti pratiti i koristiti interese djeteta. Ova je strategija posebno važna kod rada s djecom s poremećajem iz spektra autizma zbog njihovih snažno izraženih interesa. Uklapanjem interesa u podršku također znatno utječemo na učestalost iniciranja komunikacije. Ukoliko dijete vrlo rijetko inicira komunikaciju, moramo umjetno stvoriti prilike da ga potaknemo da to čini. Na primjer, postavljanjem predmeta od interesa na mjesto koje dijete ne može dosegnuti, uzimanjem igračaka tijekom igre, prestankom obavljanja aktivnosti koja se djetetu sviđa i slično. Koliko često će dijete inicirati komunikaciju domena je na koju kao stručnjaci imamo značajan utjecaj svoj ponašanjem i uporabom prije navedenih metoda,

Kada je intervencija usmjerena komunikacijskom razvoju djeteta, nikako nisu isključeni jezik i govor, no nažalost postoje slučajevi kada su intervencije usmjerene isključivo razvoju govora, a zanemarena je komunikacija te jezik. Ovo nikako nije dobro jer je kvalitetna komunikacijska baza

uvjet je za razvoj jezika i govora (Ljubešić i Cepanec, 2012, Cepanec, 2023) te bolja artikulacijska obilježja govora ili češće govorenje ne nadomještaju nedostatke koje dijete ima u socijalnoj komunikaciji koja je preduvjet mnogim drugim vještinama. Intervencija usmjerena komunikaciji dugotrajan je proces, a od ključne je važnosti ne oslanjati se isključivo na logopedsku podršku već roditelje treba usmjeravati da iste strategije primjenjuju u svakodnevnim situacijama. Ipak, dijete najviše vremena provodi s roditeljima, a ne u logopedskom kabinetu što otvara vrata za usvajanje novih znanja i vještina i razvoj funkcionalne komunikacije koja će omogućiti da dijete razumije okolinu, ali i da okolina razumije njega. Istraživanja pokazuju da većinu budnoga vremena djeca rane dobi provode u svakodnevnim situacijama u okviru kojih je važno stvarati prilike za poticanje komunikacije koje se, kada se govori, o najužim članovima obitelji kreću oko 90% naspram odgajatelja i drugih stručnjaka čije prilike za poticanje su ispod 10% (Mahoney i MacDonald, 2007).

2. Cilj, pitanja i pretpostavke istraživanja

Među istraživačima već zadnjih nekoliko desetljeća postoji svijest o važnosti komunikacijskih funkcija te o potrebi uočavanja atipičnosti u vrlo ranom razdoblju razvoja. Komunikacijske su funkcije jedan od osnovnih parametara na temelju kojega možemo, uz ostale informacije, donositi odluku o urednosti komunikacijskog obrasca. Bez obzira na navedeno i važnost praćenja vremena pojave te količine i kvalitete funkcija i dalje nedostaje istraživanja u ovom području, posebno onih novijeg datuma. Upravo iz tog razloga, postoji vrlo mali broj preglednih radova koji obuhvaćaju veći broj istraživanja te donose konkretne zaključke. Većina zaključaka koje imamo temeljena je na malim uzorcima djece te ne postoje istraživanja koja uspoređuju djecu urednog razvoja i djecu s poremećajem iz spektra autizma, čiji je komunikacijski razvoj vrlo specifičan i drugačije kvalitete. Upravo zbog toga, cilj je ovog diplomskog rada usporediti komunikacijske funkcije djece tipičnog razvoja i djece s poremećajem iz spektra autizma izjednačenih po jezičnoj dobi, u udjelu iniciranja komunikacije, raznolikosti komunikacijskih funkcija i učestalosti komunikacijske proizvodnje.

Problematika ovog istraživanja nam donosi sljedeća 3 pitanja i pretpostavke:

1. Hoće li djeca tipičnog razvoja imati veći broj iniciranja komunikacije s roditeljem u odnosu na djecu s poremećajem iz spektra autizma?

Pretpostavljamo kako će djeca tipičnog razvoja imati veći broj iniciranja komunikacije s roditeljima u odnosu na djecu s poremećajem iz spektra autizma.

2. Hoće li djeca tipičnog razvoja komunicirati za veći broj funkcija u odnosu na djecu s poremećajem iz spektra autizma?

Pretpostavka je kako će djeca tipičnog razvoja komunicirati za veći broj funkcija nego li djeca s poremećajem iz spektra autizma.

3. Hoće li djeca tipičnog razvoja učestalije komunicirati u odnosu na djecu s poremećajem iz spektra autizma?

Prema pretpostavci, djeca tipičnog razvoja ostvarit će veći broj komunikacijskih činova u odnosu na djecu s poremećajem iz spektra autizma.

3. Metodologija istraživanja

3.1 Uzorak ispitanika

Sudionici ovog istraživanja izabrani su slučajno iz većeg, namjernog uzorka sudionika jednog opsežnijeg istraživanja u sklopu izrade doktorske disertacije. U ovom je istraživanju sudjelovalo 10 hodačadi tipičnog razvoja te 10 djece s dijagnozom poremećaja iz spektra autizma. Sva djeca testirana su na ADOS-2 protokolu za dijagnostiku autizma. Dvije skupine nisu izjednačene prema dobi već prema veličini rječnika. Ovakva je odluka objašnjiva već spomenutim razlikama u komunikacijskom razvoju djece tipičnog razvoja i djece s PSA-om. Izjednačavanjem ove dvije skupine na varijabli veličine rječnika moguće je proučavati razlike u komunikacijskim obrascima djece koja imaju približna jezična znanja. Ovime se premošćuje nedostatak podjela komunikacijskih funkcija i poistovjećivanju jezičnog i komunikacijskog razvoja koji je naveden u uvodu rada. Majke su ispunjavale KORALJE – komunikacijske razvojne ljestvice za hodačad (riječi i rečenice). Svako dijete koje je sudjelovalo u istraživanju imalo je rječničko znanje od 200 do 400 riječi. U skupini urednog razvoja, 9 je dječaka i jedna djevojčica dok u skupini djece s PSA-om 7 dječaka i 3 djevojčice. Dobni raspon veći je u skupini djece s PSA-om; KD = 23 mjeseca – 56 mjeseci što je objašnjivo već prije spomenutim razlikama u razvojnim profilima ove populacije. Raspon kronološke dobi u skupini djece uredno razvoja ide od najmanje 19 mjeseci do najviše 27 mjeseci. Osim većeg raspona dobi, prosječna je dob djece također veća u skupini s PSA-om. Sve navedeno vidljivo je u Tablici 1.

Tablica 1: Statistički podatci o dobi djece

Dob u mjesecima	N	M	SD	Min	Max
Djeca tipičnog razvoja (TR)	10	23,3	2,71	19	27
Djeca s PSA-om	10	39,7	11,3	23	56

4.2 Metode provođenja istraživanja

Ovo je istraživanje provedeno korištenjem metode analize video snimaka djece u interakciji s majkama u polustrukturiranoj igri. Korišten je Protokol dječje igre (*eng. The Communication play protocol - CPP*) koji nam svojim provođenjem daje podatke o načinu na koji dijete komunicira s odraslom osobom (Adamson i Bakeman, 2016). Ovaj je protokol namijenjen djeci tipičnog razvoja kronološke dobi od 12 do 30 mjeseci te djeci s teškoćama u razvoju do dobi od otprilike 48 mjeseci, no, može se koristiti i sa starijom djecom. Protokol je podijeljen na 6 situacija od kojih svaka ima točno određen set predmeta i/ili igračkaka, a majkama se daje uputa da se s djetetom igraju onako kako to čine u svakodnevnim situacijama. Svaka situacija ima svoj ciljani komunikacijski kontekst prikazan u Tablici 2.

Tablica 2: Nazivi situacija i komunikacijski konteksti Protokola dječje igre (Adamson i Bakeman, 2016)

Naziv situacije	Ciljana komunikacijska funkcija
Galerija (<i>eng. „Visit to the art gallery“</i>)	Komentiranje
Glazbeni festival (<i>eng. „Music“</i>)	Socijalna interakcija
Izmjena uloga (<i>eng. „Turn taking“</i>)	Socijalna interakcija

Pomozi (eng. „ <i>Help me play with a toy</i> “)	Zahtijevanje
Skriveni predmeti (eng. „ <i>What's in the Container</i> “)	Komentiranje
Želim (eng. „ <i>I want the toy on the shelf</i> “)	Zahtijevanje

Igra između majke i djeteta odvijala se u prostoru Nastavno-kliničkog centra Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Svaka situacija trajala je otprilike 5 minuta, a pauza između situacija oko dvije minute. U te je dvije minute ispitivač mijenjao rekvizite (igračke i predmete) te davao nove, kratke upute majci. Prije provođenja samog protokola, snimalo se 5 minuta neformalne igre kako bi se ispitanici opustili u prostoru te je majkama pružena prilika da postave dodatna pitanja, ako ih imaju. Svakom je djetetu dodijeljen kod koji se sastojao od broja i kratice CPP. Ovi su kodovi korišteni za imenovanje svih dokumenata u procesu istraživanja.

4.3 Obrada podataka

Sljedeći korak bila je obrada videosnimaka te transkribiranje iskaza majki i djece u računalnom programu CLAN (Computerized Language ANalysis) koji koristi CHAT format koji je standard pri transkripciji te omogućava ujednačenost zapisa koji su dostupni za korištenje. Svaka je situacija imala odvojenu videosnimku po kojoj je rađen transkript. Tekst transkripata na kraju je povezan s videosnimkom i njezinim zvučnim zapisom.

S obzirom na to da ovo istraživanje promatra komunikacijske funkcije, sljedeći korak bilo je kodiranje komunikacijskih funkcija u komunikacijskim činovima koje je dijete proizvelo. Kodirane su isključivo funkcije za koje je kao sredstvo korišten govor. Takva je odluka donesena zbog činjenice da djeca, već u dobi od 18 mjeseci, za komuniciranje primarno koriste govor. Iako još uvijek koriste i geste, kombinaciju govora i gesta te sama jezična uporaba nije u potpunosti točna, djeca koriste deiktičke riječi (eng. *deictic word*) poput „vidi“, „to“ ili „tu“ (eng. „*look*“, „*that*“, „*here*“) kako bi se referirali na trenutni interes. Također, već usvojene riječi generaliziraju i koriste ih za imenovanje više predmeta ili pojava, temeljem određene sličnosti jer rječnik nije dovoljno velik za komuniciranje o svemu o čemu žele komunicirati. Te im strategije omogućavaju

da primarno komunikacijsko sredstvo bude govor (Clark, 1978). Uzimanjem u obzir isključivo govornih epizoda, proces kodiranja funkcija je pojednostavljen te je povećana razina objektivnosti. Tekst transkripata je iz CLAN-a prebačen program u Microsoft Excel te uređen. Obrisana su zaglavlja, iskazi majki, redci koji su sadržavali isključivo filere, vokalizacije, smijeh ili plač. Svaki je list u Excelu korišten za jednu komunikacijsku situaciju određenog djeteta te su tako imenovani (npr. 2_CPP_želim).

Podjela komunikacijskih funkcija koja je korištena prilikom kodiranja temeljena je na podjelama koje predstavlja Wetherby (1986.) te Wetherby i suradnici (1988). Podjela je prilagođena potrebama ovog istraživanja, svakoj komunikacijskog funkciji dodijeljen je kod (Tablica 3).

Tablica 3: Podjela komunikacijskih funkcija

Kategorija funkcije	Naziv funkcije	Kod funkcije	Opis funkcije
Funkcije iniciranja (dijete proizvodi komunikacijski čin bez da mu prethodi komunikacijski čin majke)	Traženje predmeta	TRP	Zahtijevanje konkretnog predmeta od majke (predmet nije dostupan djetetu).
	Traženje aktivnosti	TRA	Zahtijevanje da majka ili dijete samo izvede neku radnju.
	Komentiranja	KOM	Usmjeravanje pažnje majke na predmet ili događaj (nužan kontakt očima, pružanje predmeta ili usmjeravanje tijela prema majci).
	Traženje informacije	TRI	Traženje informacije, objašnjenja ili pojašnjenja o nekom predmetu, događaju ili majčinom prethodnom iskazu (uključuje pitanja Tko?, Što?, Gdje?, Kako?, Zašto? te iskaze s uzlaznom intonacijom).

	Pojašnjavanje	POJ	Dijete objašnjava svoj vlastiti prethodni iskaz.
	Funkcija socijalne interakcije	SOC	Zahtijevanje socijalne rutine (npr. igranje skrivača ili šakljanje), dozivanje, potvrđivanje zadobivena pažnje, traženje dopuštenja.
Funkcije odgovaranja (prethodi im komunikacijski čin majke)	Odgovaranje na pitanja	ODG	Odgovori mogu biti značenjski primjereni ili neprimjereni.
	Nadovezivanje	NAD	Dijete se nadovezuje na majčin prethodni iskaz, ista tema.
	Imitacija	IMIT	Dijete proizvodi onomatopeje i eholalije.
	Odbijanje/protestiranje	ODB	Odbijanje određene aktivnosti, iskazivanje nezadovoljstva.
Neinteraktivne funkcije		NEINT	Usmjeravanje vlastitih radnji, imenovanje predmeta ili događaja od interesa, proizvodnja iskaza tijekom istraživanja predmeta.
Iskazi kojima se ne dodjeljuje funkcija		O	Potpuno nerazumljivi iskazi označeni kodom „xxx“, iskazi koji sadrže isključivo riječ s kodom „@p“.

Nakon što je svakom iskazu dodijeljen kod komunikacijske funkcije one su zbrojene, posebno unutar svake kategorije te sve kategorije zajedno.

Prilikom obrade podataka čiji će rezultati dati odgovore na istraživačka pitanja te potvrditi ili odbaciti postavljene hipoteze, u obzir nisu uzeti iskazi s kodovima NEINT (iskazi koji nisu proizvedeni u svrhu komunikacije i nisu bili usmjereni majci) i O (iskazi koji su označeni kao

nerazumljivi ili su se sastojali isključivo od fonološki neispravnih riječi). Ovakav postupak opravdan je samom definicijom komunikacije navedenom u uvodu koja jasno naglašava kako, da bi se nešto smatralo komunikacijom, mora postojati prijenos poruke komunikacijskom partneru. Iskazi označeni kodom NEINT i O ne sadrže prijenos poruke stoga njihove vrijednosti nisu uključene prilikom zbrajanja ukupnog broja komunikacijskih činova.

Za prvo istraživačko pitanje „*Hoće li djeca tipičnog razvoja imati veći broj iniciranja komunikacije s roditeljem u odnosu na djecu s poremećajem iz spektra autizma?*“ fokus je bio na funkcijama iniciranja. Wetherby i sur. (1998) navode kako su funkcije iniciranja one u kojima je iskaz usmjeren drugoj osobi te se pritom očekuje povratna informacija. Taj je iskaz proizveden bez poticaja te nije reakcija na prethodni iskaz komunikacijskog partnera. Podatci o tome je li postojao prethodni iskaz roditelja bili su posebno važni prilikom kodiranja funkcija traženja predmeta i aktivnosti. Wetherby i sur. (1998) navode kako u komunikaciji postoji razlika između namjere i funkcije. U situaciji kada dijete želi neki predmet, njegova je namjera jasna, no sama komunikacijska funkcija određivala se ovisno o tome je li prethodio iskaz roditelja ili je dijete, bez prvotnog doprinosa roditelja, samo iniciralo komunikaciju. Ako je dijete proizvelo iskaz tek nakon roditeljevog pitanja ili naloga, iskaz je kodiran kao neka od funkcija odgovaranja. Za dobivanje ukupnog broja funkcija iniciranja, zbrojeni su iskazi za funkcije traženja predmeta, aktivnosti i informacija, komentiranja, pojašnjavanja i socijalne funkcije te je zatim izračunat udio ovih funkcija u ukupnom broju interaktivnih funkcija. Udio je izražen u postotcima (Tablica 4).

Tablica 4: Udio iniciranja komunikacije

Pripadnost skupini	Šifra djeteta	Broj funkcija iniciranja	Ukupan broj interaktivnih funkcija	Udio iniciranja
TR	1_CPP	170	298	57,7%
	3_CPP	31	127	24,4%
	5_CPP	60	151	39,7%
	43_CPP	33	254	13%
	45_CPP	27	163	16,6%

	47_CPP	34	178	19,1%
	51_CPP	52	224	23,2%
	55_CPP	44	215	20,5%
	57_CPP	25	86	29%
	59_CPP	36	189	19%
PSA	2_CPP	26	67	38,8%
	4_CPP	62	287	21,6%
	6_CPP	49	154	31,8%
	10_CPP	43	243	17,7%
	12_CPP	44	181	24,3%
	28_CPP	35	220	16%
	42_CPP	14	156	9%
	44_CPP	18	65	27,7%
	46_CPP	45	154	29,2%
	50_CPP	15	61	24,6%

Drugo istraživačko pitanje odnosi se na ukupan broj funkcija za koji djeca komuniciraju. U ovome su slučaju ponovno zbrajane interaktivne funkcije. Kako bi se neka funkcija smatrala korištenom od strane djeteta, postavljen je uvjet da se kod te funkcije morao javiti više od jednom unutar cijelog snimanja. Ovakav je uvjet postavljen zbog mogućih pogrešaka u kodiranju koje je, bez obzira na postavljene kriterije podložno subjektivnosti, a pretpostavlja se kako će dijete, ukoliko ima razvijenu određenu funkciju, istu iskoristiti barem dva puta tijekom 6 različitih situacija i otprilike 30 minuta intenzivne interakcije s roditeljem. Najveći broj funkcija koje je dijete moglo ostvariti je 10. U Tablici 5. prikazane su pojedinačne komunikacijske funkcije te ukupan broj funkcija za koje su djeca komunicirala.

Tablica 5: Broj korištenih komunikacijskih funkcija

Skupina	Šifra	TRP	TRA	KOM	TRI	POJ	SOC	ODG	NAD	IMIT	ODB	UKUPNO
TR	1_CPP	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	9
	3_CPP	+	+	+	-	-	-	+	+	+	+	7
	5_CPP	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	9
	43_CPP	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	10
	45_CPP	-	+	+	-	+	+	+	+	+	+	8
	47_CPP	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	8
	51_CPP	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	10
	55_CPP	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	10
	57_CPP	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-	8
	59_CPP	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	9
PSA	2_CPP	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	8
	4_CPP	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	10
	6_CPP	+	+	+	-	-	-	+	+	+	+	7
	10_CPP	-	+	+	-	-	+	+	+	+	+	7
	12_CPP	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	9
	28_CPP	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	8
	42_CPP	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	7
	44_CPP	+	+	+	-	-	-	+	+	+	+	7
	46_CPP	+	+	+	-	-	-	+	+	+	+	7
	50_CPP	+	+	+	-	-	-	+	+	+	+	7

Treće istraživačko pitanje obuhvaća ukupan broj komunikacijskih činova u kojima je dijete sudjelovalo. Uzimaju se u obzir svi komunikacijski činovi, neovisno o tome li ih iniciralo dijete ili majka, te se, baš kao u prethodnom pitanju, uzima u obzir 10 različitih funkcija. Zbrajani su iskazi proizvedeni za svaku od ovih funkcija te se računao prosječan broj činova po minuti (Tablica 6). Vrijeme je uvršteno kao važan faktor iz razloga što nisu sve videosnimke iste duljine pa nije opravdano za analizu koristiti isključivo podatke o broju iskaza. Mjera prosječnog broja

komunikacijskih činova po minuti pruža nam mogućnost usporedbe djece bez da duljina videosnimke utječe na konačan rezultat pri obradi podataka.

Tablica 6: Prosječan broj komunikacijskih činova u minuti

Pripadnost skupini	Šifra djeteta	Ukupan broj komunikacijskih činova	Vrijeme snimanja minutama	Prosječan broj u komunikacijskih činova u minuti
TR	1_CPP	298	30,32	9,8
	3_CPP	127	32,32	3,9
	5_CPP	151	31,06	4,9
	43_CPP	254	31,49	8,1
	45_CPP	163	30,11	5,4
	47_CPP	178	31,25	5,7
	51_CPP	224	31,26	7,2
	55_CPP	215	32,08	6,7
	57_CPP	86	30,30	2,8
	59_CPP	189	32,03	5,9
PSA	2_CPP	67	30,14	2,2
	4_CPP	287	31,03	9,2
	6_CPP	154	35,07	4,4
	10_CPP	243	31,20	7,8
	12_CPP	181	32,35	5,6
	28_CPP	220	33,37	6,6
	42_CPP	156	32,20	4,8
	44_CPP	65	31,50	2,1
	46_CPP	154	32,11	4,8
	50_CPP	61	31,14	1,9

5. Rezultati i rasprava

Nakon što je izračunat udio iniciranja, broj komunikacijskih funkcija te ukupan broj komunikacijskih činova u minuti, ti su podatci analizirani u programu IBM SPSS Statistics 25. Zbog malog uzoraka, korištenje parametrijske statistike nije bilo opravdano stoga su korišteni neparametrijski testovi. Uspoređivani su rezultati skupine djece tipičnog razvoja s rezultatima djece s poremećajem iz spektra autizma te su upravo te dvije skupine bile nezavisne varijable. Zavisne varijable bile su udio iniciranja komunikacije, broj komunikacijskih funkcija te broj komunikacijskih činova u minuti. Kako bi se utvrdilo postoji li statistički značajna razlika između ove dvije skupine na trima zavisnim varijablama, korišten je Mann – Whitney U test koji koristi rangove i daje informacije o tome spadaju li dva uzorka u populaciju s istim medijanom. Zbroj rangova trebao bi biti isti ili podjednak kako razlika između dvije grupe ne bi bila statistički značajna. U ovom istraživanju pretpostavljena je statistički značajna razlika između djece TR i djece s PSA-om na sve 3 zavisne varijable u korist djece tipičnog razvoja.

5.1 Udio iniciranja komunikacije

Na temelju analize prikupljenih podataka možemo zaključiti kako u ovom uzorku ispitanika ne postoji statistički značajna razlika ($z = -0,227$, $p > 0.05$) na varijabli udio iniciranja komunikacije između skupine djece tipičnog razvoja ($C = 21,85$) i skupine djece s poremećajem iz spektra autizma ($C = 24,45$). Navedeno je prikazano u Tablici 7.

Tablica 7: Rezultati Mann Whitney U testa na varijabli Udio iniciranja komunikacije

	Udio iniciranja komunikacije
Mann-Whitney U	47,000
Z	- ,227
Asymp. Sig. (2 – tailed)	,821

Dobivanjem ovakvih rezultata odbačena je prva postavljena pretpostavka. Ona je pretpostavljala da će djeca tipičnog razvoja više inicirati komunikaciju nego li djeca s poremećajem iz spektra autizma. Ovi se rezultati ne poklapaju s većinom dosad provedenih istraživanja. Landa i sur. (2007) navode kako djeca s dijagnozom PSA pokazuju nedostatke u svim aspektima združene pažnje pa tako i u iniciranju komunikacije s okolinom. Manje iniciraju komunikaciju te je njihovo iniciranje na nižoj razvojnoj razini no što bi se očekivalo za dob. Landa (2007) navodi slične podatke, naglašava kako dvogodišnjaci i trogodišnjaci s PSA-om imaju teškoće iniciranja komunikacije te ju rjeđe iniciraju zbog zahtjevnosti procesa koji moraju biti integrirani kako bi došlo do iniciranja komunikacije. Nedostatci u razumijevanju konteksta socijalne situacije i ostalih faktora dovode do toga da su činovi u kojima dijete s PSA-om inicira komunikaciju manje učestali no što očekujemo. Paparella i sur. (2011) navode kako se sniženo iniciranje komunikacije u djece s PSA-om uočava vrlo rano, i to još u razdoblju kada su primarno komunikacijsko sredstvo geste. Kao razlog tomu navode nedovoljno razvijene vještine združene pažnje. Združenja je pažnja osnovni uvjet za pojavu komunikacijskog čina. Da bi neki čin bio komunikacija, mora postojati zajednički interes te pažnja oba ili više sudionika mora biti usmjerena ka istoj temi. S obzirom na to da je ova vještina jedna od prvih u kojoj primjećujemo odstupanja kod djece s PSA-om za očekivati je da će oni manje inicirati komunikaciju te i rjeđe odgovarati na nju. Jedan od razloga zašto hipoteza za ovo istraživačko pitanje nije potvrđena svakako može biti izuzetno mali broj ispitanika što uzorak čini nereprezentativnim. Djeca su u ovom istraživanju bila izjednačena po veličini rječnika, a dokazano je da je razina jezičnih znanja također usko povezana s komunikacijskim razvojem pa samim time i brojem iniciranih komunikacijskih činova. Nije dokazana na koji način čestotnost iniciranja komunikacije utječe na kasniji razvoj vokabulara te je povezanost ove dvije varijable slaba, no trenutno jezično pa time i rječničko znanje ima visoku pozitivnu korelaciju s količinom iniciranja komunikacije u djece (Adamson i sur., 2019). Tom činjenicom teoretski možemo objasniti odbacivanje ove hipoteze te je moguće kako bi rezultat značajnosti na varijabli iniciranja komunikacije između djece tipičnog razvoja i djece s poremećajem iz spektra autizma bio drugačiji da su djeca bila izjednačena po dobi, a ne po veličini rječnika. Rezultat je, zbog malog broja ispitanika, specifičnosti provedbe istraživanja koja nije u potpunosti jednaka prirodnom okruženju djeteta kao i utjecaju ljudskog faktora prilikom transkripcije i kodiranja potrebno interpretirati s oprezom. Također, javlja se mogućnost da bi broj iniciranja komunikacije bio veći da su o obzir uzeti i komunikacijski činovi koji nisu ostvareni govorom, što u ovom istraživanju nije bio slučaj.

Osim svega navedenog, na potencijalno drugačije rezultate moglo bi utjecati i uvrštavanje varijable vremena. Svi videozapisi nisu jednake duljine te postoji mogućnost dobivanja drugačijih podataka ukoliko bi se u obzir uzeo udio iniciranja komunikacije u jedinici vremena. Varijabla koja je korištena za grupiranje djece, pripadnost skupini, nije jedina koja može utjecati na različit broj udjela iniciranja komunikacije. Poremećaj iz spektra autizma nije jedini faktor koji utječe na obilježja komunikacijskog obrasca djeteta. Jako je važno na umu imati i individualne razlike među djecom, koje svakako postoje i unutar skupina, a ne samo između njih. Djeca, baš kao i odrasli imaju različite osobnosti i komunikacijske stilove te svako dijete ili osoba nema jednaku potrebu za iniciranjem komunikacije. Komunikacijski stil i obilježja osobnosti koja se reflektiraju u socijalnim interakcijama s okolinom možemo smatrati nesistematskim varijabilnim faktorima čiji bi se utjecaj zasigurno smanjio da je broj ispitanika u istraživanju veći. Osim svega navedenog, jako je važno spomenuti da su sva djeca u ovom uzorku prosječnih općih intelektualnih sposobnosti te uključena u program logopedске intervencije. Bez obzira na sva moguća objašnjenja i nepotvrđivanja hipoteze, ovo su vrlo zanimljivi rezultati koji, iako neočekivani, mogu potvrditi uporabu termina spekatar. Iako je dijagnoza ista, razlike među ovom djecom su značajne. Često se u praksi susreću djeca, posebno starija kod koje se mogu jasno prepoznati obilježja PSA, no do sada nisu bili prepoznati. Često su to djeca urednih kognitivnih sposobnosti koja puno govore i često iniciraju komunikaciju. Istraživanja koja su proučava komorbiditet poremećaja i spektra autizma značajno se razlikuju u rezultatima. Fombonne (2003) u svojoj metaanalizi prikazuje podatke koji govore kako otprilike 50 – 70% djece s PSA-om ima i intelektualne teškoće, dok ostala imaju uredne kognitivne sposobnosti. Upravo uredne kognitivne sposobnosti mogu navesti na krivu dijagnozu. Zbog nedostatka znanja i edukacije stručnjaka i okoline u ovom području, uzimaju se u obzir samo kvantitativni podatci o komunikaciji te se na temelju urednosti istih ne postavlja sumnja na poremećaj iz spektra autizma. No kada gledamo cijelu sliku, uviđamo da ta, iako česta komunikacija, odstupa kvalitetom, neobična je te često neprimjerena. To su djeca koja daju neadekvatne odgovore na pitanja, inzistiraju na razgovoru o isključivo svojim interesima, imaju teškoće s komunikacijskim izmjenama te ne mogu održavati razgovor. Upravo zato što se ne uzimaju u obzir sva obilježja komunikacije, djeca urednog intelektualnog razvoja ostaju neprepoznata. Zbog toga, sve je češće da ovi pojedinci dijagnozu dobivaju tek u odrasloj dobi kada se odluče otići na procjenu tražeći odgovor na pitanje zašto funkcioniraju drugačije od osoba u svojoj okolini. Rezultati ovog istraživanja daju podatke koji su izrazito važni za cjelovito

razumijevanje poremećaja iz spektra autizma te potvrđuju već prije navede tvrdnje o potrebnosti detaljne i cjelovite analize prilikom procjenjivanja komunikacijskog razvoja.

5.2 Ukupan broj komunikacijskih funkcija

Statističkom analizom podataka o ukupnom broju korištenih komunikacijskih funkcija utvrđeno je kako postoji statistički značajna razlika ($z = -2,197$; $p < 0,05$) između skupine djece tipičnog razvoja ($C = 9,00$) i skupine djece s poremećajem iz spektra autizma ($C = 7,00$). Djeca tipičnog razvoja komunicirala su za veći broj komunikacijskih funkcija no što su to činila djeca s poremećajem iz spektra autizma (Tablica 8).

Tablica 8: Rezultati Mann-Whitney U testa na varijabli Ukupan broj komunikacijskih funkcija

	Ukupan broj komunikacijskih funkcija
Mann-Whitney U	22,000
Z	- 2,197
Asymp. Sig. (2 – tailed)	0,035

Ovakvim rezultatom Mann-Whitney U testa, druga postavljena pretpostavka ovog istraživanja je potvrđena. Nalazi se poklapaju s prethodnim istraživanjima u ovom području. Često se događa da djeca s poremećajem ne koriste govor u svrhu komunikacije. Shane i sur. (2015) navode kako djeca s PSA-om koriste manji broj komunikacijskih funkcija od djece tipičnog razvoja, a ona koja je najčešća i najsustavnija je funkcija traženja. Ivšac Pavliša (2010) također navodi kako su djeca s poremećajem iz spektra autizma po broju funkcija za koje komuniciraju značajno ispod razine svojih vršnjaka urednog razvoja. Ovo istraživanje je bilo usmjereno isključivo dobivanju podataka o ukupnom broju komunikacijskih funkcija dok nisu uzete u obzir vrste korištenih funkcija, odnosno binarna podjela na imperativne i deklarativne funkcije. No, ako se u obzir uzme kako istraživanja koja su proučavala tipičnost komunikacijskog obrasca navode kako djeca s PSA-om komuniciraju primarno u imperativne svrhe (Ljubešić i Capanec, 2012) dok su deklarativne značajno snižene ili ih čak i nema, svakako se može zaključiti da je smanjen raspon funkcija za

koje ova populacija komunicira. Rezultati ovog istraživanja također potvrđuju smanjen raspon funkcija, djeca s PSA-om imala su brojčano manje funkcija koje su koristila. Smanjen broj komunikacijskih funkcija može biti povezan s nekim drugim teškoćama s kojima se susreću djeca s autizmom poput nedostatnih jezičnih znanja jer se jezik usvaja upravo kroz različite epizode združene pažnje koje zahtijevaju uporabu većeg broja komunikacijskih funkcija (Shane i sur., 2015). Iako su obje skupine djece bile izjednačene po rječničkom znanju rezultati su ukazali na to da djeca s PSA-om komuniciraju za manji broj komunikacijskih funkcija. To nam potvrđuje rezultate prijašnjih istraživanja o tome kako govor djece s PSA-om često nije funkcionalan, odnosno služi u svrhu samoregulacije. Upravo iz tog razloga, od izrazite je važnosti da intervencija bude usmjerena funkcionalnoj komunikaciji, usvajanju komunikacijskih funkcija, a ne isključivo jačanju rječnika ili artikulacijsko-fonološkim obilježjima govora što se nažalost i dalje susreće u kliničkome radu. Govor nije uvjet za uspješnost komunikacije o čemu svjedoče mnogi primjeri djece koja su neverbalna, ali koriste sustave potpomognute komunikacije koja im svakodnevno pomaže u jačanju komunikacijske kompetencije (Shane i sur., 2015). Vrlo je važno poticati različite komunikacijske funkcije te u obzir uzeti podjele koje se ne temelje samo na onoj na imperativne i deklarativne. Povećavanje broja komunikacijskih funkcije kod velikog broja djece moraju biti jedan od ciljeva intervencije jer prijašnja istraživanja pa tako i ovo potvrđuju da je taj broj manji nego li u djece urednog razvoja što utječe na funkcionalnost komunikacije, usvajanje jezičnih vještina, ali i općenito na učenje.

Kriterij za smatranje neke funkcije postojećom bio je da se ona pojavila više od jednom tijekom cijelog snimanja čime se pokušalo utjecati na eventualne pogreške pri interpretaciji komunikacijskog čina. Za još jasniju sliku o razlici u korištenju komunikacijskih funkcija između ove dvije skupine, trebalo bi uzeti u obzir stvarne brojeve funkcija, a ne samo binarnu podjelu ima – nema. Ovakvi bi podatci dali vjerodostojniju sliku o razvoju komunikacijskih funkcija. Također, bilo bi dobro usmjeriti se i na vrstu korištenih funkcija što bi dalo mogućnost usporedbe za koje funkcije djeca češće komuniciraju.

5.3 Prosječan broj komunikacijskih činova u minuti

Provedbom Mann-Whitney U testa (Tablica 9) na zavisnoj varijabli *prosječan broj komunikacijskih činova u minuti* utvrđeno je kako ne postoji statistički značajna razlika ($z = -1,286$, $p > 0.05$) između djece tipičnog razvoja ($C = 5,8$) i djece s poremećajem iz spektra autizma ($C = 4,8$) Iako djeca tipičnog razvoja imaju veći prosječan broj komunikacijskih činova po minuti, ta razlika nije bila dovoljna da bi se pokazala statistički značajnom. Dobivanjem ovakvih rezultata odbačena je pretpostavka kako će djeca tipičnog razvoja ostvariti veći broj komunikacijskih činova nego li djeca s poremećajem iz spektra autizma.

Tablica 9: Rezultati Mann Whitney U testa na varijabli *Prosječan broj komunikacijskih činova u minuti*

	Prosječan broj komunikacijskih činova u minuti
Mann-Whitney U	33,000
Z	- 1,286
Asymp. Sig. (2 – tailed)	0,199

Baš kao i kod prvog istraživačkog pitanja od udjelu iniciranja komunikacije, rezultati ovog istraživanja ne poklapaju se s rezultatima već provedenih istraživanja. Spoznaje koje imamo od ranije govore u prilog tomu kako postoji značajna razlika u obimu komunikacije djece tipičnog razvoja i djece s PSA-om i to u korist djece tipičnog razvoja, koja komuniciraju češće, neovisno u koju svrhu. Već navedeni nedostaci u vještinama združene pažnje utječu i na iniciranje komunikacije, ali i na odgovorljivost na komunikaciju, te su i jedna i druga domena snižena kod djece s autizmom. Adamson i sur. (2019) navode kako je iniciranje primarna teškoća ove djece, no niti odgovaranje na komunikaciju nije na istoj razini kao u djece tipičnog razvoja što direktno utječe na smanjen broj komunikacijskih činova u koje ulaze djeca s PSA-om. Odgovorljivost je snažno povezana s usvajanjem jezičnih znanja i prediktor je daljnjeg jezičnog razvoja. Landa (2007) također navodi kako je smanjena čestotnost ulaženja u komunikacijske činove kod djece s PSA-om uočljiva vrlo rano, a velika se razlika u odnosu na vršnjake tipičnog razvoja najviše

počinje primjećivati oko druge godine, kada dolazi do širenja vokabulara te djeca imaju sve brojnije mogućnosti za komunikaciju. Kao jedan od razloga za smanjen broj komunikacijskih činova navodi smanjen interes za okolinu i socijalne situacije, primarnu usmjerenost na sebe i vlastite potrebe čime se ne otvara mogućnost niti potreba za češćom komunikacijom. Smanjena raznovrsnost komunikacijskih funkcija usko je povezana s brojem komunikacijskih činova. Kao razlog nepoklapanja rezultata ovog istraživanja s rezultatima prethodnih možemo u obzir uzeti iste razloge kao i kod prvog istraživačkog pitanja. Uzorak je ispitanika premalen pa time nije reprezentativan za cijelu populaciju. Djeca s autizmom koja čine uzorak ovog istraživanja uglavnom su uključena u intervenciju što je možda utjecalo na ovakve rezultate. Riječ je o djeci urednih kognitivnih sposobnosti koja su sustavno poticana, od strane stručnjaka i okoline čime se otvara mogućnost većih sličnosti u komunikaciji s djecom urednom razvoja.

6. Ograničenja istraživanja

Najveće ograničenje ovog istraživanja je malen broj ispitanika. Obrađeni su podatci svega dvadesetero djece, desetero tipičnog razvoja i isto toliko s poremećajem iz spektra autizma. Iz tog razloga nije bilo moguće provesti testove parametrijske statistike te su provedeni testovi neparametrijske statistike koji nemaju jednaku snagu. Uspoređivani su rangovi, a ne aritmetičke sredine. Zbog malog broja ispitanika, utjecaj nesistematskih varijabilnih faktora, poput individualnih osobina ličnosti bio je veći. Povećavanjem broja ispitanika ovaj bi se utjecaj smanjio te bi postojala manja varijabilnost unutar samih skupina i šansa za normalnu distribuciju rezultata bila bi veća.

Ispitivanje je provedeno u polustrukturiranom okruženju, s točno određenim igračkama, predmetima i uputama u logopedskom kabinetu. Na ovaj način je stvorena jednaka situacija za svu djecu, no okruženje nije prirodno djetetu čime se otvara mogućnost različitih komunikacijskih ponašanja od onih koje dijete ostvaruje kod kuće. Također, mijenjanje situacija i ulasci ispitivača potencijalno su mogli utjecati na komunikacijske obrasce djeteta. Veliku ulogu igra i utjecaj ponašanja majki, koje vjerojatno također nije jednako onome u svakodnevnom životu. Na snimkama su vidljive velike razlike u pristupima, gdje su neke od njih vrlo učestalo inicirale

komunikaciju pa djeca nisu imala potrebu niti priliku činiti isto. Majke djece s PSA-om uključene su u intervenciju te su upućene o strategijama poticanja komunikacije koje i koriste što je sve moglo utjecati za rezultate istraživanja.

Utjecaj ispitivača tijekom kodiranja iskaza također otvara mogućnost utjecaja na rezultate. 18 videosnimaka ovih ispitanika kodirane su od strane autorice ovog rada, dok su dvije videosnimke kodirane od strane druge osobe. Svakako, svih 20 snimaka nije kodirano od strane više ispitivača čime bi se mogla utvrditi valjanost dodijeljenih kodova. Različite su osobe sklone dodjeljivanju različitih funkcija istim ponašanjima (Barrett, 1988) stoga se preporučuje da kodiranje ne vrši samo jedna osoba.

Kvaliteta samih snimaka također nije bila ujednačena. Različite pozicije djece i majki u prostoru otežavali su kodiranje nekih od funkcija, posebno komentiranja, za koje je postavljen uvjet kontaktna očima ili jasne usmjerenosti tijela. Ponekad je dijete bilo okrenuto leđima, ili je majka stajala ispred njega pa manje promjene u kontaktu očima ili posturi nije bilo moguće uočiti s potpunom sigurnošću već je za interpretaciju korišten kontekst.

I prije samog kodiranja, tijekom transkribiranja, kvaliteta snimaka imala je značaj utjecaj na daljnji tijek istraživanja. Teškoće razumijevanja zbog pretihog govora, preklapanja iskaza majki i djece ili nemogućnosti procjene izgovorenog zbog oskudnih artikulacijsko-fonoloških obilježja uvjetovali su da se neki od iskaza označe kao nerazumljivi, a moguće je da su imali komunikacijsku funkciju te bi utjecali na kasnije rezultate kodiranja.

Na posljetku, za dobivanje kvalitetnijih i točnijih podataka, bilo bi poželjno u obradi uzeti prije navedene varijable poput vremena i vrste funkcija koje bi pružile više informacija o komunikacijskom razvoju ove dvije skupine djece.

Sva navedena ograničenja u određenoj su mjeri potencijalno su utjecala na rezultate istraživanja, No, bez obzira na to, ovo istraživanje pruža važne informacije o razlikama između djece s poremećajem iz spektra autizma. Heterogenost ove skupine nešto je što često uspijeva zavarati stručnjake različitih profila i utječe na postavljanje dijagnoze. Sa sigurnošću možemo tvrditi kako kvantitativni podatci o komunikaciji određenog djeteta često nisu ono što je dovoljno za procjenu tipičnosti komunikacije, posebno kada se radi o visokofunkcionirajućem autizmu. Kvaliteta same proizvodnje, koja uključuje podatke o omjeru funkcija za koje komuniciraju, broja

komunikacijskih funkcija koje imaju te kasnije jezična obilježja komunikacije, važni su klinički markeri prilikom logopedске procjene te ih ni u kojem slučaju ne smijemo zanemariti.

7. Zaključak

Socijalna je komunikacija jedan od najvažnijih preduvjeta za adekvatan napredak djeteta u svim razvojnim domenama. Nedostatci u području socijalne komunikacije stvaraju niz drugih teškoća koje utječu na dostizanje razvojnih miljokaza. Svaka komunikacija podrazumijeva prijenos poruke i ima svoju svrhu, odnosno funkciju. Komunikacijske su funkcije ono što prethodi samim sredstvima, dijete najprije spontano otkriva razloge za komunikaciju, a zatim usvaja načine na koje može komunicirati. Njihov se raspon širi, kako dijete raste, rastu i njegove potrebe i interesi čime se otvaraju nove mogućnosti učenja i usvajanja jezičnih znanja i svakodnevnih te akademskih vještina. Različite podjele komunikacijskih funkcija otežavaju sustavnost podataka o razvoju ove domene u djece. Osnovna podjela na imperative i deklarativne funkcije može nam dati informacije o urednosti komunikacijskog obrasca. Za procjenu tipičnosti komunikacijskog razvoja svakako osim omjera imperativnih i deklarativnih funkcija u obzir treba uzeti i druge parametre, poput udjela iniciranja komunikacije, broja funkcija za koje dijete komunicira te ukupnu čestotnost ulaska u komunikaciju, neovisno o tome je li ju dijete iniciralo ili je odgovaralo na tuđi pokušaj komunikacije. Ovo je istraživanje potvrdilo dosadašnje nalaze o tome kako djeca tipičnog razvoja komuniciraju za veći broj funkcija no što to čine djeca s poremećajem iz spektra autizma. Ukupan udio iniciranja te prosječan broj komunikacijskih činova po minuti nisu pokazali statističku značajnu razliku na ovom uzorku ispitanika, no u obzir treba uzeti sva ograničenja ovog istraživanja. Nedostaje radova koji se bave problematikom komunikacijskih funkcija, ali i onih o učestalosti iniciranja komunikacije, posebno onih novijeg datuma stoga je potrebno provoditi daljnja istraživanja na ovu temu kako bi se dobiveni podatci mogli implementirati u kliničkom radu. Važnost komunikacijskih funkcija od iznimne je značajnosti za logopedsku intervenciju koju kod djece s poremećajem iz spektra autizma treba biti usmjerena prije svega učenju djeteta strategijama koje će mu omogućiti funkcionalnu komunikaciju te samim time povećati mogućnost uključivanja u društvo i poboljšati kvalitetu života.

8. Literatura

1. Adamson, L. B., Bakeman, R., Suma, K., Robins, D. L. (2019). An expanded view of joint attention: Skill, engagement, and language in typical development and autism. *Child development*, 90(1), e1-e18.
2. Adamson, L. B.; Bakeman, R., (2016). The Communication Play Protocol. Department of Psychology, Georgia State University.
3. American Psychiatric Association (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders. (4th edition): DSM-4*. Washington, DC: American Psychiatric Publishing.
4. American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (fifth edition): DSM-5*. Washington, DC: American Psychiatric Publishing.
5. Barger, B. D., Campbell, J. M., McDonough, J. D. (2013). Prevalence and onset of regression within autism spectrum disorders: a meta-analytic review. *Journal of autism and developmental disorders*, 43, 817-828.
6. Barrett, M.D. (1981). The communicative functions of early child language. *Linguistics*, 19, 273-305.
7. Bates, E., Camaioni, L., Volterra, V. (1975). The acquisition of performatives prior to speech. *Merrill-Palmer Quarterly of Behavior and Development*, 21(3), 205–226.
8. Bauman, M. L., Kemper, T. L. (2003). The neuropathology of the autism spectrum disorders: what have we learned?. *Autism: Neural Basis and Treatment Possibilities: Novartis Foundation Symposium*. 251, 112-128.
9. Bolton, P. F., Golding, J., Emond, A., Steer, C.D. (2012). Autism spectrum disorder and autistic traits in the Avon Longitudinal Study of Parents and Children: Precursors and early signs. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 51, 249-260.
10. Borovec, S., Ivšac Pavliša J. (2021). Poremećaj iz spektra autizma iz različitih perspektiva. *Logopedija*, 11(2), 69-79.
11. Božić, N. (2019). *Razvoj komunikacijskih funkcija u djece dobi 18-47 mjeseci*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za logopediju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta.
12. Božić, N., Ceganec, M. (2020). Razvoj komunikacijskih funkcija u djece dobi 1.5-4.0 godine. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 56 (1), 33-43.

13. Camaioni, L. (1996). The Emergence of Intentional Communication in Ontogeny, Phylogeny and Pathology. *European Psychologist*, 2 (3), 216-225.
14. Camaioni, L., Perucchini, P., Bellagamba, F., Colonnese, C. (2004). The role of declarative pointing in developing a theory of mind. *Infancy*, 5(3), 291-308.
15. Centers for Disease Control and Prevention (2012). Prevalence of Autism Spectrum Disorders– Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network. *MMWR*, 61, 1-19.
16. Capanec, M. (2023). *Rani komunikacijski razvoj*. Zagreb. Naklada Slap. U postupku objavljivanja
17. Capanec, M., Šimleša, S., Stošić, J. (2015). Rana dijagnostika poremećaja iz autističnog spektra - Teorija, istraživanja i praksa. *Klinička psihologija*, 8 (2), 203-224.
18. Clark, E. V. (1978). Strategies for Communicating. *Child Development*, 49(4), 953–959.
19. Coggins, T. E., Carpenter, R. L. (1981). The communicative intention inventory: A system for observing and coding children's early intentional communication. *Applied psycholinguistics*, 2(3), 235-251.
20. Crais, E., Douglas, D. D., Campbell, C. C. (2004). The intersection of the development of gestures and intentionality. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 47(3), 78–694.
21. Csibra, G. (2010). Recognizing Communicative Intentions in Infancy. *Mind & Language*, 2 (2), 141-168.
22. Dewart, H., Summers, S. (1995). *Pragmatics Profile of Everyday Communication Skills in Children*. London: GI Assessment.
23. Dore, J. (1975). Holophrases, speech acts and language universals. *Journal of child language*, 2(1), 21-40.
24. Fifer, W. P., Moon, C. M. (1994). The role of mother's voice in the organization of brain function in the newborn. *Acta paediatrica*, 83, 86-93.
25. Fombonne, E. (2003). Epidemiological surveys of autism and other pervasive developmental disorders: an update. *Journal of autism and developmental disorders*, 33, 365-382.
26. Herlihy, L., Knoch, K., Vibert, B., Fein, D. (2015). Parents' first concerns about toddlers with autism spectrum disorder: Effect of sibling status. *Autism*, 19(1), 20-28.

27. Hrvatski zavod za javno zdravstvo (2021). Izvješće o osobama s invaliditetom u Republici hrvatsko. preuzeto 2. travnja 2023. https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2021/10/Invalid_2021.pdf.
28. Ivšac Pavliša, J. (2010). Atipični komunikacijski razvoj i socioadaptivno funkcioniranje u ranoj dobi. *Društvena istraživanja*, 19, 279-303.
29. Landa, R. (2007). Early communication development and intervention for children with autism. *Mental retardation and developmental disabilities research reviews*, 13(1), 16-25.
30. Landa, R. J., Holman, K. C., Garrett-Mayer, E. (2007). Social and communication development in toddlers with early and later diagnosis of autism spectrum disorders. *Archives of general psychiatry*, 64(7), 853-864.
31. Lord, C. i sur. (2020). Autism spectrum disorder. *Nature reviews Disease primers*, 6(1), 1-23.
32. Ljubešić, M. (2005): Obilježja komunikacije male djece s autizmom. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 41(2), 103-109.
33. Ljubešić, M., Cepanec, M. (2012). Rana komunikacija: u čemu je tajna?. *Logopedija*, 3 (1), 35-45.
34. Maenner, M. J. i sur. (2023). Prevalence and characteristics of autism spectrum disorder among children aged 8 years—Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 11 sites, United States, 2020. *MMWR. Surveillance Summaries*, 72(2), 1-14.
35. Mahoney, G., MacDonald, J. D. (2007). *Autism and developmental delays in young children: The responsive teaching curriculum for parents and professionals*. Austin, Texas. Pro Ed.
36. Paparella, T., Goods, K. S., Freeman, S., Kasari, C. (2011). The emergence of nonverbal joint attention and requesting skills in young children with autism. *Journal of communication disorders*, 44(6), 569-583.
37. Prescott, K. E., Ellis Weismer, S. (2022). Children with ASD and communication regression: Examining pre-loss skills and later language outcomes through the preschool years. *Journal of autism and developmental disorders*, 52(5), 1956-1970.
38. Rade, R. (2015). *Mala djeca s komunikacijskim teškoćama I*. Zagreb. FoMa.
39. Reardon, K.K. (1998). *Interpersonalna komunikacija: gdje se misli susreću*. Zagreb: Alineja.

40. Shane, H.C. i sur. (2015). *Enhancing Communicatio for Individuals with Autism: A Guide to the Visual Immersion System*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.
41. Šimleša, S. (2011). Izvršne funkcije teorija uma kod osoba s poremećajemz autističnoga spektra. *Psihologijske teme*, 20(1), 91-114.
42. Taylor, M. J. i sur. (2020). Etiology of autism spectrum disorders and autistic traits over time. *JAMA psychiatry*, 77(9), 936-943.
43. Wetherby, A. M. (1986). Ontogeny of communicative functions in autism. *Journal of autism and developmental disorders*, 16(3), 295-316.
44. Wetherby, A.M., Cain, D. H., Yonclas, D. G., Walker, V. G. (1988). Analysis of intentional communication of normal children from prelinguistic to rhe multiword stage. *Journal of Speech and Hearing Research*, 31(2), 240-252.
45. Wetherby, A.M., Prizant, B.M. (1989). The expression of communicative intent: Assessment guidelines. *Seminars in Speech and Language*, 10, 77-91.

9. Popis tablica

Tablica 1: Statistički podatci o dobi djece	21
Tablica 2: Nazivi situacija i komunikacijski konteksti (Adamson i Bakeman, 2016).....	21
Tablica 3: Podjela komunikacijskih funkcija.....	23
Tablica 4: Udio iniciranja komunikacije.....	25
Tablica 5: Broj korištenih komunikacijskih funkcija.....	27
Tablica 6: Prosječan broj komunikacijskih činova u minuti.....	28
Tablica 7: Rezultati Mann Whitney U testa na varijabli Udio iniciranja komunikacije.....	29
Tablica 8: Rezultati Mann Whitney U testa na varijabli Ukupan broj komunikacijskih funkcija	32
Tablica 9: Rezultati Mann Whitney U testa na varijabli Prosječan broj komunikacijskih činova u minuti	34